

Giresun/Tirebolu Merkezindeki Geç Osmanlı Dönemi Su Yapıları*

Water Structures Of Late Ottoman period in The Centre of Tirebolu in Giresun

Ahmet Ali BAYHAN¹
Özgül YILDIRIM GÜNEŞ²

Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received*: 27.10.2021
Kabul Tarihi / *Accepted*: 18.11.2021
Doi: 10.48146/odusobiad.1001628

Atıf / Citation: Bayhan, A. A. ve Yıldırım Güneş Ö., (2021). “Giresun/Tirebolu Merkezindeki Geç Osmanlı Dönemi Su Yapıları” ODÜSOBİAD 11(3), 1011-1034, Doi: 10.48146/odusobiad.1001628

Öz

Giresun iline bağlı Tirebolu İlçesinde XIX. yüzyıl ortasından XX. yüzyıl başına tarihlenen Geç Osmanlı Dönemine ait birçok dini, sivil ve askeri yapı mevcuttur. Çalışmanın konusunu ise Tirebolu'nun merkezinde yer alan sivil yapılar içerisindeki çeşme, su terazisi ve hamamdan oluşan su yapıları oluşturmaktadır. Bu kapsamda bahsi geçen su yapılarının tarihsel süreci, bani-yapı ilişkisi, mimar-usta, malzeme-teknik bilgileri, konumları ile mimari ve süsleme özellikleri incelenmiştir. Tespit edilen tüm su yapılarının buradaki uygulanış biçimleri irdelenmiş, yapılarla çağdaş dönemde inşa edilmiş taşra ve başkentteki genel örneklerle üslupsal benzerlik ya da farklılıklar üzerine karşılaştırmaya gidilmiştir. Amaç Karadeniz taşrasında çoğunlukla toplumun ileri gelenleri tarafından inşa ettirilmiş olan ve Osmanlı mimarisinin sanatsal evrelerindeki belirli üslupları taşıyan bu mimari eserler üzerindeki yansımaları mekân-toplum ilişkisi ile ekonomik ve tarihi gelişim çizgisinde çok yönlü yaklaşımla takip edebilmektir. Bu yaklaşımlar gözetilerek, süreç içerisinde yıkılan veya modern dünyanın yüksek mimarisi arasına sıkışıp yok olmaya yüz tutan tarihi yapıları Sanat Tarihi disiplini çerçevesinde belgelemek ve alanda yapılacak yerel araştırmalara kaynak oluşturabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Geç Osmanlı, Giresun, Tirebolu, Mimari, Su Yapıları.

Abstract

There are many religious, civil and military structures belonging to the Late Ottoman Period dating from the mid of XIX. century to the beginning of XX. century in the center of Tirebolu District in Giresun. The subject of this study consists of water structures composing of a water gage, a fountain and a Turkish bath located in registered street taking part in the centre of Tirebolu. Within this scope of this study the historical process, the architect -structure relationship, architect-master, materials-tehcnical data, the locations and the properties of architecture and dressings of these water structures are investigated. The adhibition forms of these structures are examined and the stylistic similarities or differences are compared with the general examples in the provincial and capital cities built in the contemporary period. The aim of the study is to pursue the reflections on these architectural works being built by the notables of the society in the Black Sea and having certain styles in the artistic phases of Ottoman architecture in line with place-society relationships and economic and historical developments with the multi-directional approach. Considering these approaches, it is aimed to document the historical structures being destroyed and facing extinction because of the modern high-rise buildings within the scope of the discipline of art history and to be a resource for local researches in the field.

Keywords: *The Late Ottoman, Giresun, Tirebolu, Architecture, Water Structures.*

Giriş

Günümüzde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Giresun iline bağlı Tirebolu ilçesi, geçmişten beri önemli liman noktası olan Trabzon'a geçiş güzergahı üzerinde yer almaktadır. Küçük liman kenti Tirebolu, Harşit Çayının batı kısmındaki koy ile koy etrafındaki üç burun ve güneyindeki sırtlar üzerine

* Bu makale, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Gerçekleştirilen “Giresun İli, Tirebolu İlçesi, Gazipaşa Caddesi Üzerinde Bulunan Geç Dönem Osmanlı Yapıları” isimli tezden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ORDU, bayhanahmetali@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2496-6136.

² Sorumlu yazar: Arş. Gör., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü ORDU, ozgulyildirim@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9092-8990.



kurulmuştur. Kent gelişimi, kıyı kesimi boyunca başlamış, coğrafi şartların el verdiği ölçüde geriye, yüksek yerlere doğru yayılım göstermiştir. Harşit Vadisi de zamanla Tirebolu'nun iç kesimlerle bağlantı kurmasına ve kent yerleşiminin gelişmesine katkı sağlamıştır (Bekdemir, 2016, s.13, 15-17, 18). Tarihi Antik Çağ'a kadar uzanan Tirebolu, Osmanlı Devleti Dönemi'ne dek farklı etnik-dini grupları üzerinde barındırmış bir yerleşim yeridir. 1461 yılında Trabzon'un fethedilmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı Devleti topraklarına katılmış olan (Sümer, 1992, s. 45) Tirebolu'nun özellikle bu dönemden sonra kent dokusu, coğrafi şartların el verdiği ölçüde kale ve limanla gelişmeye başlamış mahalleleşme yapısı da şekillenmiştir (Bekdemir, 2016, s. 20). Konu kapsamında incelenen yapıların XIX. yüzyıl ortası, XX. yüzyıl başına tarihlenmeleri sebebiyle Tirebolu'nun bu yüzyıllardaki konumu, nüfusu ve kent dokusunu oluşturan genel unsurları üzerine kimi noktaları aydınlatmak, bahsedilecek yapıların hangi ortamda üretildiğini sorgulamak açısından gereklidir. Bu bağlamda kronolojik olarak bakıldığında XVIII-XIX. yüzyıllarda Tirebolu'da ayanlar döneminde ekonomik açıdan önemli gelişmeler yaşanmış Tirebolu kentleşmeye başlamıştır. Buldukları yerleri geliştirici roller üstlenen ayanlar, özellikle etki alanlarındaki kırsallarda kamu için birçok yapı inşa ettirmişlerdir. Kentin ileri gelenleri arasındaki ağalar, denizciler ile efendiler (müderris, imam vb.) denilen gruplar da Tirebolu'daki çoğu yapıların banileri olmuş buraya katkıda bulunmuşlardır (Sümer, 1992, s. 46-47, 122, 128; Emecen, 2016; Bostan, 2002, s. 27, 44). XIX. yüzyılın başında 1805 yılına ait Şerhiyye Sicili defter kaydından Tirebolu'da dokuz mahallenin yer aldığı ve bu mahallelerin genellikle camiler etrafında kurulduğu anlaşılmaktadır ki, bu Tirebolu kent dokusunu görebilmek açısından önemlidir. Zaten Osmanlı kentlerindeki mahallelerin, bağımsız bir ibadet alanı veya külliye çevresinde düzenlenmesi olağandır. XIX. yüzyılın başında demografik yapıda, nüfus çoğunluğu Müslümanları, kalan nüfus ise Rum ve Ermeni halkı içermektedir. Farklı etnik ve dini grupların meydana getirdiği kozmopolit alanda, grupların kendi dillerine ait mahalle isimleri oluşmaya başlamıştır (Yüksel, 2003, s.21, 23). XIX. yüzyılda kimi seyyahların verdiği bilgiler ise önemlidir. Yüzyılın ilk çeyreğinde, 1813-14 yılında yaptığı seyahatler sırasında Tirebolu'ya gelen İngiliz John Macdonald Kinneir, Tirebolu'daki liman varlığına değinmiş, 400 hane, 2 han, eski bir Rum kilisesi ile yontu taştan yapılmış levanten yapılara benzer kemerli kapı ve pencereleri olan hükümet konağından bahsetmiştir. Dağ ve uçurum kenarlarındaki yerlere dağılmış evlerin, Giresun'daki evlere kıyasla daha iyi olduğunu da belirtmiştir (Kinneir, 1818, s. 329-331). 1817 yılında Tirebolu'yu ziyaret etmiş olan Per Minas Bijişkyan da kent görüntüsünün güzel olduğunu belirtmiş, halkın Türk, Ermeni ve Rumlardan oluştuğunu ifade etmiştir (Bijişkyan, 1969, s. 38-39). 1836 yılında W. J. Hamilton, Tirebolu'nun maden varlığı, mevcut halkı ve yapılaşması konusunda bilgiler aktarmıştır. Burada 400 Türk evi ve 100 Rum evinin, dört cami, 1 hamam ve Rum kilisesinin olduğunu belirtmiştir (Hamilton, 1842, s.257-259). Aynı yıl Charles Texier, Hamilton gibi Tirebolu'da 400 Türk evi 100 Rum evi olduğunu ifade etmiştir (Texier, 2002, s. 205). Yüzyılın ilk yarısına doğru 1840 yılında, Tirebolu'yu özellikle görmek istediğini belirten Fallmerayer, Tirebolu'da 500 evin içinden, 100 evin Hristiyanlara ait olduğunu söyleyerek dönemin mevcut nüfus hakkında bilgi vermekte aslında diğer seyyahlarla aynı veriyi paylaşmaktadır (Fallmerayer, 2002, s. 140, 144-146, 148, 164). 1846'da buradan geçen Fransız Seyyah Hommaire de Hell, küçük bir kent olan Tirebolu'nun konaklarının ağaç işçiliğini beğendiğini, 600 hanenin 150'sinin Rumlara ait olduğunu yazmaktadır (Sümer, 1992, s. 125, Akt; Hell, 1854). 1855-56 yıllarına ait genel salnamede Trabzon Eyaleti'nde livalar içerisinde Gümüşhane bulunmakta, Tirebolu bu tarihlerde Gümüşhane livasına bağlı görülmektedir (Sümer, 1992, s. 128; Çadircı, 2011, s.86). 1860 yılında ise henüz Trabzon'a bağlı kazalar arasında Tirebolu yoktur (Ortaylı, 2000, s.123). 1864'te yayınlanan Vilayet Nizamnamesinde, Tirebolu Trabzon'a bağlı bir kazadır (Çadircı, 2011, s.73). 1867'de halen kaza olan Tirebolu'nun nüfusu, yaklaşık 2300, haneleri ise 218 dir (Şaşmaz, 2014, s. 320). 1869'da Türk erkek nüfusu, Ermeni ve Rum nüfusundan epey fazladır. Ermeni nüfus ise Rum nüfusuna göre çok azdır (Sümer, 1992, s. 130). 1869 yılında ulaşım alanlarının genişletildiği, vapur ile taşıma da yabancı şirketlerin epey fazla olduğu kayıtlarda görülmektedir. Örneğin, Avusturya Şirketi vapurları İstanbul-Trabzon seferinde, hareket ettikten sonra Tirebolu limanına da gelmektedir (Karaman, 2008, s.53). 1888 yılında Tirebolu sahilinde bir liman dairesinin inşasıyla ilgili belgeler önemlidir (Aydın, 2015, s. 490). Bu belge, Tirebolu'nun liman alanı olmasını sürdürdüğünü ve geliştiğini göstermektedir. Limanların öne çıkması ile malları taşımak için uygun yolların yapılması zaruri olmuş, bu yüzden kara ve demir yolu yapımı hususunda

projeler üretilmiştir. 1888’de söz konusu belge işleme konulmuş aynı yıl Liman Dairesi inşası başlamıştır (Yüksel, 2010, s. 22). 1889 yılında seyyah Vital Cuinet, nüfusun ağırlıklı Müslüman olduğunu kalan nüfusun Rum ve Ermeni halk olduğunu belirtmektedir. Cuinet, kentteki yapılar hakkında bilgi vererek, 1600 ev, birçok dükkân, farklı sayıda Rum ve Ermeni Kiliseleri, 8 cami, 2 han ve 1 hamam gibi birçok yapı sıralamıştır. Ayrıca burada küçük bir kışla ile silah deposu olduğundan ve Telgraf istasyonu varlığından söz etmektedir (Karaman, 2016, s. 182, 186; Cuinet, 1892). 1890’lı yıllarda Şemseddin Sami ise Trabzon kazası Tirebolu’nun, 10.000 kişilik nüfusunun Müslüman, Rum ve Ermenilerden oluştuğunu belirtmektedir. Yapılar hakkında az bilgi veren yazar, burada bir Rüşdiye Mektebi, birkaç cami varlığından söz etmektedir (Yüksel, 2007, s. 67. Akt; Sami, 1308, s. 1719). 1893-1894 yıllarına ait nüfus sayımında Türk nüfusun fazla, Rum ve Ermeni nüfusun daha az olduğu görülmektedir (Sümer, 1992, 131-132). 1893-1894 yılında Coğrafyacı Ali Cevad Bey, Tirebolu’da 8000 nüfusun 5600’ünün Türk Müslüman olduğunu belirtmekte, 8 cami, 2 Rum Kilisesi, 350 dükkân, 2 han, 15 fırın, 1 hamam, 8 değirmen, 1 askeri depo ve 1 kışlanın var olduğunu söylemektedir (Yüksel, 2007, s. 59, Cevad, 1313, s. 367-368). Tirebolu’da iktisadi ve ticari gelişim bakımından 1893-1894 yıllarında Ziraat Bankası şubesi ile aynı yıl Ticaret, Ziraat ve Sanayi odası açılmıştır (Sümer, 1992, s. 134; Yüksel, 2007, s. 96). 1895’te ise iskele ve rıhtım inşası başlamıştır (Yüksel, 2010, s. 22).

XX. yüzyılın başında 1900 yılına ait Trabzon Salnamesinde Tirebolu’nun, Trabzon merkez sancağına bağlı olduğu görülmektedir. Buradaki nüfus bilgilerine göre Müslümanlar sayıca en fazla kısmı oluştururken bunu sırayla Rumlar ve Ermeniler takip etmektedir (Çadırcı, 2011, s. 98). 1902-1909 yıllarına ait salnamede de nüfus oranlarının fazlalık sıralamaları hala değişmemiştir (Sümer, 1992, s. 131). 1902’de Reşadiye mahallesi ile farklı yıllarda eklenen mahalleler görülmektedir (Yüksel, 2016, s. 36). 1902 yılında Karadeniz kıyılarının ziyaret eden L. Ramber, Tirebolu’yu bazı İtalyan kentlerine benzetmektedir. Şehrin konutlarının kademeli olarak yerleştirildiğine, mahallelerinin temiz görüldüğüne değinmektedir. 1904-1905 yılında Türk nüfusu gayrimüslimlerden fazladır (Sümer, 1992, s. 131, 133, 134, 136). 1917 yılında Ruslar Tirebolu’yu bombalamış, saldırı bitene dek Trabzon sancağına bağlı Tirebolu, Canik sancağına bağlanmıştır (Yüksel, 2009, s. 8,11). Bu dönemde bazı yol projeleri de yapılmış fakat savaş nedeniyle uygulamaya konulamamıştır (Yüksel, 2007, s. 204-205). XV. yüzyıl ikinci yarısından itibaren farklı sancaklara bağlanan 1920 yılından itibaren Giresun Vilayetine geçen Tirebolu, (Yüksel, 2007, s.121; Darkot, 1979, s.381; Sümer, 1992, s. 128) XX. yüzyıl içerisindeki gelişimlerden payını almış, çoğu tarihi yer gibi XXI. yüzyıla gelene dek geleneksel dokusunu yavaş yavaş kaybederek bugüne ulaşabilen mimari eserleriyle modern dünyanın bir parçası haline gelmiştir.

Konu ile önceden yapılan çalışmalara bakıldığında Faruk Sümer’in “*Tirebolu Tarihi*” Ayhan Yüksel’in “*Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1788-1858)*” kitaplarında yapıların isimleri ve kitabelerine yer verilmiştir. Mehmet Fatsa’nın “*Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler (Dini-İlmi Hayat ve Sosyal Kurumlar)*” isimli kitabında günümüze ulaşabilen ve ulaşamayan yapılar hakkında bilgi almak açısından önemli olan bazı vakıf belgeleri yayımlanmıştır. Gazanfer İltar’ın, yapıların varlığını tespit ve takip açısından faydalı olan “*Giresun İl Kültür Envanteri*” isimli kitabında Tirebolu merkezi üzerindeki yapıların mimari özellikleri, genel fotoğraf ve çizimleri verilmiştir. Bu çalışmada ise Giresun Tirebolu merkezinde Geç Osmanlı Dönemine ait 7 çeşme, 1 su terazisi ve 1 hamam yapısının üretildiği ortam üzerinde durulmuş, yapıların mimari özelliklerinin yanı sıra taşra ve başkentteki genel örneklerle üslupsal benzerlik ya da farklılıkları üzerine değerlendirmeler yapılmış, bani-mimar özelinde detaylı bilgiler verilmiştir. Günümüze ulaşmayan yapılar ise ana kaynaklardan tespit edilerek çalışmada sunulmuştur. Neticede Tirebolu’daki su yapıları tek bir yayın içerisinde değerlendirilmiştir.

Su Yapıları

1.Kethüdazade Mehmet Emin Ağa Çeşmesi (Selim Ağa Çeşmesi) ve Su Terazisi

Bulunduğu Yer: Çarşı Mahallesi.

Kitabesi: Kuzey cephede, sivri kemerli niş içerisinde ayna taşını ortalayan 0.85 x 0.70 m ebadında orijinal bir kitabe yer almaktadır. Dikdörtgen biçimli mermer üzerine oyulmuş, sülüs hatla yazılmış dört satırlık Osmanlıca kitabeden ise çeşmenin banisi ve yapım tarihiyle ilgili bilgilere ulaşılmaktadır.



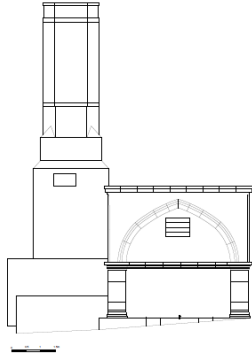
Benâ hazîhil-'aynel-mubâreke reîsül bevvabîn Emin Ağa
el-müştehir bi-Kethüdazâde ekreme'llahu Te'alâ bilfelâhi
Ve's-sa'adeti li-senetin semâni hamsine ve mi'eteyn ve elf
1258 yılı Cemaziyel ahir ayında (Sümer, 1992, s. 190).

Görsel 1. Selim Ağa Çeşmesi Kitabesi

Banisi: Yapının banisi dönem ayanı Kethüdazade Mehmet Emin Ağadır. Kethüdazadeler, nüfuzlu bir ayan ailesi olup bani kimlikleriyle öne çıkmaktadırlar (Emecen, 2001).

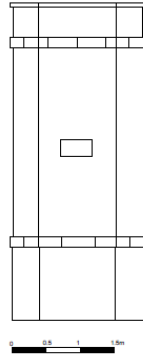
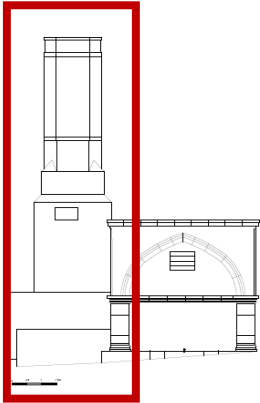
Yapım Tarihi: 1258 H. / 1842 M. yılında inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: En erken tarihli çeşme olan bu yapı, 4.9 x 4.4 m ebadındadır. Bu bakımdan boyut açısından diğer çeşmelerden ayrılmakta, tek anıtsal-büyük yapı grubu içerisine girmektedir. Çeşme nedeni bilinmeyen bir şekilde banisinden farklı olarak "Selim Ağa" ismiyle anılmaktadır. Düzgün kesme taştan inşa edilmiş kağır yapıyı, konumu açısından bir meydan çeşmesi olarak tanımlamak mümkündür. Kare planlı, üç yüzlü çeşme, dikey uzanan dikdörtgen cepheye sahiptir. Üç yüzünden yalnızca kuzey ve batı taraftakilerinin faal olduğu, önlerinde bulunan yalaklardan anlaşılmaktadır. Doğu yüzü, zeminden belli bir seviyeye kadar duvara yaslı, işlevini bilmediğimiz başka bir öge kapatmaktadır. Bu öge, çeşmenin güneydoğusuna bitişik gibi duran su terazisiyle bağlantılı olabilir. Genel itibarıyla yalın yapı, süsleme kompozisyonu detaylarından ziyade genel hatları ve boyutuyla daha belirgindir. Tüm yüzdeki cepheler, düz satırlı olmayıp profilli sivri kemerli özelliktedir. Sivri kemerler, kuzey ve doğu yüzlerde, bilezik şeklinde kaideleri olan silmeli başlıklara sahip sütunçeler üzerine oturmaktadır. Kemerin oturduğu üzengi taşları ise hafifçe dışa taşırılmıştır. Üzengi taşının hizasında, ayna taşını bölen katlı silme uygulaması görülmektedir. En üst kısım, silmeli dar saçakla sonlandırılmıştır. Kuzey ve doğu yüzlerde ayna taşını ayıran silmelerin altındaki zemine yakın yere, mermerden yapılan dikdörtgen bir yalak yerleştirilmiştir. Kuzey yüzün ayna taşında orijinal olmadığı düşünülen pirinç bir musluk bulunmaktadır. Batı yüzdeki ayna taşında ise herhangi bir lüle veya musluk yoktur. Kuzey cephede, maşrapaları asmak için askılar görülmektedir. Kuzey cephenin her iki üst köşe bitimlerinde, pahlı dikdörtgen form içine sarkıt yerleştirilmiştir. Doğu yüzün cephesinde, sivri kemerin bittiği noktanın hemen aşağısında oval bir açıklık yer almaktadır. Sivri kemerin alt seviyesinde diğer cephelerdeki gibi ayna taşını ayıran silmeler sonradan eklendiği düşünülen öğeden dolayı görünmemektedir. Dar profilli bir saçakla sonlandırılan Selim Ağa Çeşmesinin güneydoğusuna uzanan ve çeşme arkasındaki yol üzerinde bulunan kağır su terazisinin bani-yapım yılını belirten herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Fakat su basıncını düzenleyip suyu ölçerek dağıtma (Çeçen, 1999, s. 110, 189) işlevi gözetildiğinde ve XIX. yüzyıla ait çeşmelerin sayısının fazla olmasından kaynaklı yapının bu çeşmelerle çağdaş inşa edildiği tarafımızca düşünülmektedir. Terazî gövdesi üzerinde 1947 yılına ait restorasyon bilgisini içeren bir kitabesi bulunmaktadır. Sekizgen planlı, kulevari bir görünüme sahip su terazisinin cephesini alt ve üst kısımda birer silme dolanmaktadır. Çeşmenin batı cephesinin bitiminde metal kapak ile kapatılmış duvara yaslı bir birim bulunmaktadır. Kapağın açıldığı alan, su gereksinimini karşılamak için yapılmış su haznesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yapı, hazneli çeşme grubuna girmektedir. Çeşmenin her iki yüzünde istenilen vakitte su ihtiyacını gidermeye yönelik açıp kapatılan-kesilebilen (burma) genellikle de ucunda dönemin zevkine uygun musluk (pirinç, bakır vb.) yerleri bulunmaktadır.



Çizim 1. Selim Ağa Çeşmesi

Görsel 2-3. Selim Ağa Çeşmesinin Farklı Açılardan Genel Görünümü



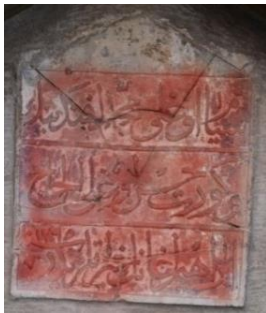
Çizim 2-3. Selim Ağa Çeşmesinin Yanındaki Su Terazisinin Ön ve Arka Yüzü

Görsel 4-5. Selim Ağa Çeşmesi Su Terazisinin Ön ve Arka Yüzü

2. Kürt Hasan Oğlu Elhac İbrahim Ağa-Siyâmoğlu Mehmed Efendi Çeşmesi (Siyâmoğlu Çeşmesi)

Bulunduğu Yer: Hamam Mahallesi.

Kitabesi: Sivri kemerli niş içerisinde, kemerin birleştiği kısmın hemen altında ayna taşını ortalayan 0.35 x 0.35 m ebadında orijinal bir kitabe yer almaktadır. Kare biçimli, tepesi, üçgen bir formla sonlanan mermer üzerine oyulmuş sülüs hatla yazılmış üç satırlık Osmanlıca kitabeden ise çeşmenin banisi ve yapım tarihiyle ilgili bilgilere ulaşılmaktadır.



Siyam oğlu Mehmed Efendinin
Ve Kürt Hasan oğlu Elhac
İbrahim Ağa'nın hayratlarıdır
Sene 1265 (Sümer, 1992, s. 191).

Görsel 6. Siyâmoğlu Çeşmesi Kitabesi

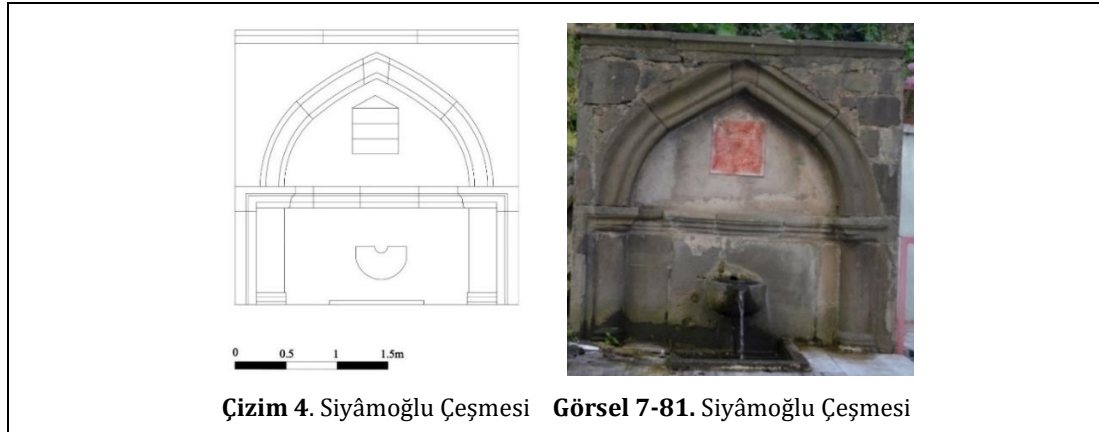
Banisi: Yapı banileri Kürt Hasan Oğlu Elhac İbrahim Ağa ile Siyâmoğlu Mehmed Efendi'dir. Çeşme, bugün halk arasında Siyâmoğlu Çeşmesi adıyla anılmaktadır.

İki bani hakkındaki araştırmalarda bazı bilgilere erişilmiştir. İleri gelen ailelerin, nikah şahitliğinde bulunduğu da yaygın bir gerçektir (Yüksel, 2008, s. 28). Yüksel'in nikah kayıtlarını yayımladığı kitabında, 1891 yılındaki bir nikahta, Hamam Mahallesi'nde, Siyâmoğullarından Mehmet Efendi şahit olarak geçmektedir. Tarihi belirtilmeyen başka nikahta ise bu kez nikahı kıyılan kişi, Hamam Mahallesi'nde ikamet eden Siyâmoğullarından İbrahim Efendi'dir (Yüksel, 2008, s. 115). İki farklı kayıttan, Hamam Mahallesi'nde Siyâmoğullarının ikamet ettiği çıkarımı yapılabilmektedir. Çeşmenin, Hamam Mahallesi'nde yer alması ve 1891'deki şahidin de yapı banisiyle aynı ismi taşıması baninin, bu kişi olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Kürt Hasan Oğlu Elhac İbrahim Ağa ile ilgili yapılan araştırmada ise 1899'daki nikahta, şahit olarak Kürt Hasanzade Mehmet Efendi ismine rastlanmaktadır (Yüksel, 2008, s.336). Bu bilgi bize doğrudan bani ismini vermese de yakın muhitteki Kürt Hasanzadelerin varlığını kanıtlamaktadır. Neticede bu muhitteki kişilerce çeşmenin inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (Yüksel, 2008, s. 28).

Yapım Tarihi: 1265 H. / 1848 M. yılında inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Siyâmoğlu Çeşmesi, boyut açısından küçük ölçülere sahiptir. Çeşme 2.02 x 1.87 m ebadında, düzgün kesme taştan yapılmış kağir bir su yapısıdır. Konumu bakımından köşe çeşmesi grubuna girmektedir. Dikdörtgen planlı tek yüzlü çeşme, dikey uzanan dikdörtgen cepheye sahiptir. Süsleme özelliklerine bakıldığında genel olarak motifsiz, yalın bir görünüme sahiptir. Çeşmenin cephesi, düz satırlı olmayıp profilli sivri kemerli özelliktedir. Sivri kemerler, bilezik şeklinde kaideleri olan silmeli başlıklara sahip sütunçeler üzerine oturmaktadır. Kemerin oturduğu üzengi taşları ise hafifçe dışa taşırılmıştır. Üzengi taşının hizasında ayna taşını bölen katlı silme uygulaması görülmektedir. En üst kısım, silmeli dar saçakla sonlandırılmıştır. Ayna taşını ayıran silmelerin hemen altında, oval bir yalacık bulunmaktadır. Lüleyle gelen su, yalacığın ucundaki pahlı kısımdan zemindeki dikdörtgen bir yalağa boşalmaktadır.

Yapı, yalacık uygulaması bakımından incelenen diğer çeşmeler içerisindeki iki örnekten birisidir³. Yapı, belirli bir kaynaktan su ihtiyacı temin edilebilen çeşme grubundadır. Kaynaktan çeşmeye gelen su ise sürekli aktığından salma çeşme türüne girmektedir.



Çizim 4. Siyâmoğlu Çeşmesi Görsel 7-81. Siyâmoğlu Çeşmesi

3.Naibzade Mehmed Tevfik Efendi Çeşmesi (Naibzade Çeşmesi)

Bulunduğu Yer: Yeniköy Mahallesi.

Kitabesi: Ayna taşını ayıran silmelerin üstünde, orta hizada, 0.575 x 0.38 m ebadında orijinal bir kitabe⁴ yer almaktadır. Dikdörtgen biçimli mermer üzerine oyulmuş, sülüs hatla yazılmış dört satırlık

³ Diğer Çakıroğlu Çeşmesidir.

⁴ Naibzade Çeşmesi üzerinde yer alan bu kitabenin, Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde yapılan

Osmanlıca kitabeden ise yapının banisi, kimin için yaptırıldığı ve yapım tarihiyle bilgilere ulaşılmaktadır.



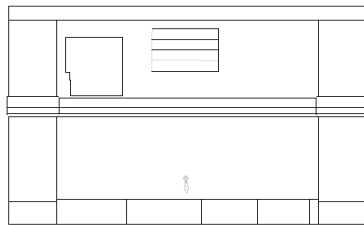
Görsel 9. Naibzade Çeşmesi Kitabesi

Naibzâde Mehmed Tevfik Efendi çûn,
Bir zevce eş ki sâht çûnîn hoş binâ-yi nev
Zühdî kalem çı keft betârih-i cevhereş
Â ez çeşmesâr-ı Hadice binûş ve rev
1275 (Sümer, 1992, s. 191).

Banisi: Çeşmenin banisi, Naibzade Mehmed Tevfik Efendi, Tirebolu'nun ileri gelenlerinden Naibzade Osman Efendi'nin oğludur (1828-1885). Çeşitli yerlerde kaymakamlık görevinde bulunan idari görevli Mehmet Efendi, eşi Hatice Hanım için bu çeşmeyi yaptırmıştır (Yüksel, 2007, s.163). Çeşme günümüzde Mehmet Efendi'nin ismi ile anılmaktadır.

Yapım Tarihi: 1275 H. /1858 M. yılında inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Boyut açısından büyük ölçülere sahip çeşme, 2,95 x 1,80 m ebadında düzgün kesme taştan yapılmış kagir bir su yapısıdır. Konum açısından, tek yüzlü duvar çeşmesi grubuna girmektedir. Dikdörtgen planlı tek yüzlü çeşme, yatay uzanan dikdörtgen cepheye sahiptir. Genel itibariyle yalın olan yapıda, süsleme detaylarıyla karşılaşmamaktadır. Çeşmenin cephesi, düz satırlı olup yine aynı formda bir kemere sahiptir. Aslında düz saçak, kemeri oluşturmakta ve niş görevini görmektedir. Bu açıdan diğer çeşme örnekleri içerisinde tektir. Düz kemer görünümü elde edilen çeşmenin ayna taşı, silmelerle ikiye ayrılmıştır. Ayna taşını bölen silmeler ise çok katlıdır. Bu silmeler üzengi taşının hizasından devam etmektedir. Ayna taşını ayıran silmelerin altında, yalağa yakın orijinal olmayan pirinç bir musluk yer almaktadır. Kaynaktan çeşmeye gelen su ise sürekli aktığından yapı, salma lüleli çeşme türüne girmektedir. Musluktan akan suyun döküldüğü yere, dikdörtgen formlu bir yalak yerleştirilmiştir. Ayna taşını ayıran silmelerin üstünde ise orta hizada orijinal kitabe ile kitabenin hemen doğusunda metal kapak ile kapatılmış su haznesi alanı bulunmaktadır.



0 0,5 1 1,5m

Çizim 5. Naibzade Çeşmesi



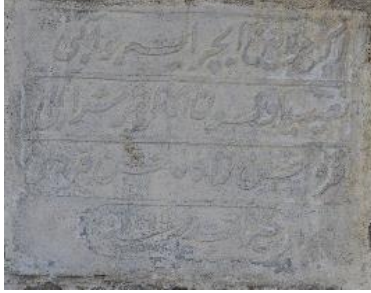
Görsel 10. Naibzade Çeşmesi

çalışmalarda 1999 yılında tescillenmiş Tirebolu Hamamının küllan kısmında yer aldığı görülmektedir. Aslında hamama da ait olmayan kitabe, 2012'de tescillenmiş Naibzade Çeşmesine sonradan getirilmiş olmalıdır. Bahsi geçen bu kitabede cevher yoluyla tarih düşürme durumu görülmekte olup (ebced hesabı ile noktalı harflerin toplamı da 1275 yılını vermektedir) bu durum özenli ve sanatsal mahiyettedir. Çeşmenin hem bir kadına ithaf edilmesi hem de kitabenin böyle bir özelliğe sahip olması inşa edilmiş çeşmenin de işçiliğinin fazla olması gerektiğini düşündürmektedir. Bkz. (TKVKBKM, Giresun-Tirebolu Tescilli Devam Eden Sivil mimarlık, Anıtsal ve Resmi Yapılar Belgesi, 28-09-81 nolu dosya) ve (TKVKBKM, Giresun-Tirebolu Tescilli Devam Eden Sivil mimarlık, Anıtsal ve Resmi Yapılar Belgesi, 28-09-25 nolu dosya).

4.Kara Hasanzade Hasan Kapudan Çeşmesi (Hasan Kapudan Çeşmesi)

Bulunduğu Yer: Yeniköy Mahallesi.

Kitabesi: Sivri kemerli niş içerisinde, ayna taşını ortlayan 0.40 x 0.31 m ebadında orijinal bir kitabe yer almaktadır. Dikdörtgen biçimli mermer üzerine oyulmuş, sülüs hatla yazılmış dört satırlık Osmanlıca kitabeden ise yapının banisi ve yapım tarihiyle ilgili bilgilere ulaşılmaktadır.



Görsel 112. Hasan Kapudan Çeşmesi Kitabesi

Eğer Mü'min içer ise bu âbı
Nasib olsun ana kevser şarabı
Kara Hasanzâde Hasan Kapudan
Hayratıdır. Sene 1294 (Sümer, 1992, s. 192).

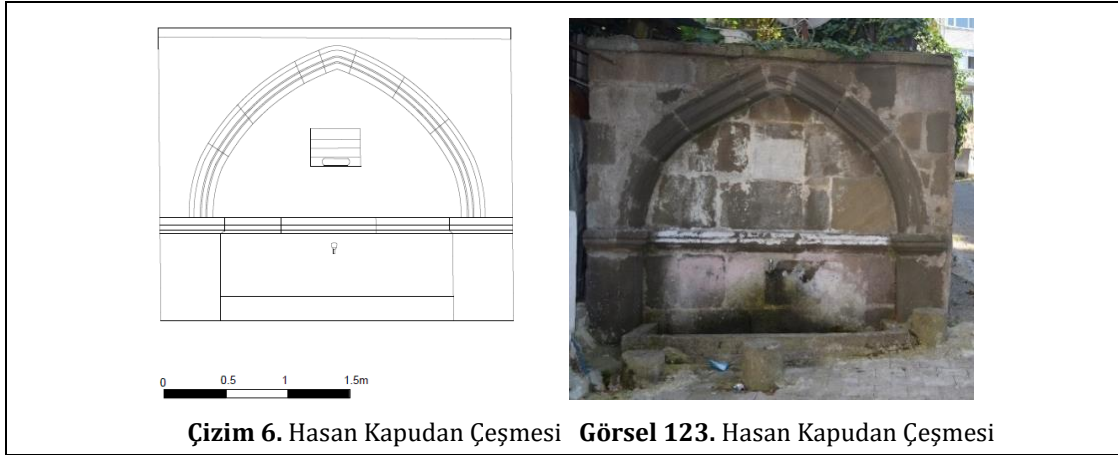
Banisi: Tirebolu'nun tanınmış ailelerinden (Sümer, 1992, s. 192) Kara Hasanzadelerden, Kara Hasanzade Hasan Kapudan isimli kişidir. Bani, kayıtlarda hem mal taşır hem de ticaret yapan tüccar kaptanları ve denizciler içerisinde varlıklı kişi olarak geçmektedir (Yüksel, 2010, s.137). İleri gelen ailelerin, nikah şahitliğinde bulunduğu önceden ifade edilmişti (Yüksel, 2008, s. 28). Doğrudan bani ismi geçmese de merkezde yer alan çeşitli mahallelerdeki çoğu nikahta Karahasanzadelerin şahitlik yaptığı kayıtlardan anlaşılmaktadır⁵.

Yapım Tarihi: 1294 H. / 1877 M. yılında inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Boyut açısından küçük ölçülere sahip çeşme, 2.80 x 2.06 m ebadında, düzgün kesme taştan yapılmış kagir bir su yapısıdır. Konumu bakımından köşe çeşmesi grubuna girmektedir. Dikdörtgen planlı, tek yüzlü çeşme, yatay uzanan dikdörtgen bir cepheye sahiptir. Süsleme özelliklerine bakıldığında genel olarak motifsiz, yalın bir görüntü sunmaktadır. Çeşmenin cephesi, profilli sivri kemerli özelliktedir. Sivri kemerler, silmeli başlıklara sahip sütunçeler üzerine oturmaktadır. Kemerin oturduğu üzengi taşları ise hafifçe dışa taşırılmıştır. Üzengi taşı hizasında, ayna taşını bölen katlı silme uygulaması mevcuttur. En üst kısım, sade dar saçakla sonlandırılmıştır.

Ayna taşını ayıran silmelerin hemen altında ise orijinal olmayan sonradan eklenen bir musluk bulunmaktadır. Yapı, bu özelliğiyle istenilen vakitte su ihtiyacını gidermeye yönelik açılıp kapatılan-kesilebilen (burma) çeşme örneğini teşkil etmektedir. Musluktan akan suyun döküldüğü zeminde, dikdörtgen bir yalak yer almaktadır. Yalağın gerisinde ise yapıyla çağdaş olduğu düşünülen silindirik formlu üç dinlenme-oturma taşı bulunmaktadır. Yapı, belirli bir kaynaktan su ihtiyacı temin edilebilen çeşme grubundadır.

⁵ Bkz. (Yüksel, 2008, s.95,330,340,361,498). Ayrıca 1902'deki nikahta Çarşı Mahallesi'nden Kara Hasanzade Ali Efendi'nin şahit olduğu görülmektedir. Yüksel, dipnotuna bu kişinin Hasan Kapudanın oğlu olduğunu düşmüştür (2008, s. 410).



Çizim 6. Hasan Kapudan Çeşmesi Görsel 123. Hasan Kapudan Çeşmesi

5. Çatal Çeşme

Bulunduğu Yer: Cıntaş Mahallesi.

Kitabeleri: Dört kitabesi mevcuttur. Tek yüzdeki iki çeşmenin, sivri kemerlerinin içerisinde, ayna taşını ortalamayan birer orijinal kitabe bulunmaktadır. Sağda sivri kemerli niş içerisinde, ayna taşını ortalamayan 0.35 x 0.23 m ebadında orijinal bir kitabe mevcuttur. Dikdörtgen biçimli mermer üzerine oyulmuş, sülüs hatla yazılmış üç satırlık Osmanlıca kitabeden, yalnızca çeşmenin yapım tarihiyle ilgili bilgilere ulaşılmaktadır ⁶.



Menba-ı âb-ı hayattan eyledi cûş u hurûş
Cur'ası ruha safadır eyle ey dilteşne nûş
18 Receb 1332 (Sümer, 1992, s. 192).

Görsel 134. Çatal Çeşmede Sağ Kısımda Bulunan Çeşme Kitabesi

Solda sivri kemerli niş içerisinde, ayna taşını ortalamayan 0.35 x 0.23 m ebadında orijinal ikinci kitabe yer almaktadır. Dikdörtgen biçimli mermer üzerine oyulmuş, sülüs hatla yazılmış üç satırlık Osmanlıca kitabeden ise yapının banisi ve yapım tarihiyle ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir.



Yapdurup Kaymakam Sami Bey etdi halkı şâd
Akdı su icra kılındı Cum'a gün resm-i küşâd
1330 Mayıs. (Sümer, 1992, s. 192).

Görsel 145. Çatal Çeşmede Sol Kısımda Bulunan Çeşme Kitabesi

⁶ Kitabe çevirisini yapan Sümer, yılı 1322 olarak çevirmiştir. Fakat kitabe bilgileri verilirken doğru olan yıl yani 1332 tarihi aktarılmıştır (Sümer, 1992, s. 192).

İki sivri kemerin birleştiği kısmın ortasında, 0.475 x 0.36 m ebadında başka bir orijinal kitabe bulunmaktadır. Dikdörtgen biçimli, mermer üzerine oyulmuş sülüs hatla Osmanlıca yazılmış dört satırlık kitabe tam çevrilememektedir. Fakat ikinci satırında görülebilen yazılardan "...bu çeşmeyi bina eyledi...?" ibareleri ile dördüncü satırda yazılan "1227 H.?" tarihli çeşmenin ilk 1812-1813 M. yıllarında yaptırıldığını düşündürmektedir. Çeşmenin en üst kısmına ise belediye tarafından bir onarım kitabesi yerleştirilmiştir.



Görsel 156. Çatal Çeşmede İki Çeşmenin Birleştiği Yerdeki Kitabe



Görsel 16. Çatal Çeşme Onarım Kitabesi

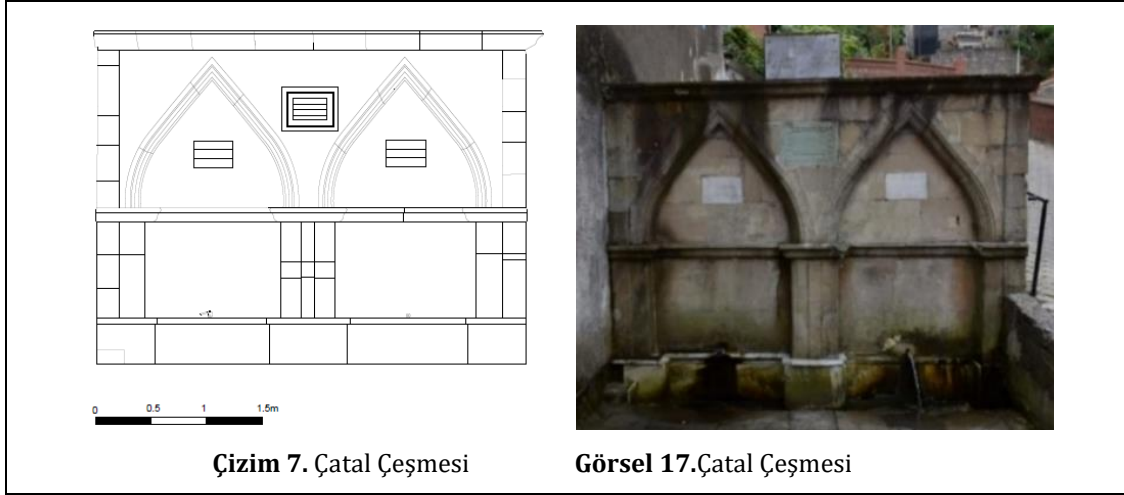
Banisi: Çeşme banisinin sol kitabedeki yazılardan, Sami Bey olduğu anlaşılmaktadır. Sami Bey kaynaklarda halka karşı şefkatli (Sümer, 1992, s. 192) bir kaymakam şeklinde geçmektedir. Fakat çeşme, tek cephede iki ayrı çeşmenin sivri kemerlerle oluşturduğu düzenden olacak ki, bani ismiyle değil "Çatal Çeşme" ismiyle anılmaktadır⁷.

Yapım Tarihi: Tek yüzünde, çift çeşmesi olan yapının ayrı iki kitabesi ile birleştikleri kısımda, orta hizada bir kitabesi daha bulunmaktadır. Ortadaki kitabenin ikinci satırında görülebilen yazılardan "...bu çeşmeyi bina eyledi...?" ibareleri ile dördüncü satırda yazılan "1227 H.?" tarihi çeşmenin ilk 1812-1813 M. yıllarında yaptırıldığını düşündürmektedir. Sağdaki kitabeden çeşmenin 1332 H. / 1914 M. yılında, soldaki kitabeden ise çeşmenin 1330 R. / 1914 M. yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çeşmenin üst kısmına ortalı hizada olan bir onarım kitabesi ise belediye tarafından yerleştirilmiştir. Kitabeye göre çeşme 1973 yılında onarım görmüştür.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Boyut açısından büyük ölçülere sahip çeşme, 3.58 x 2.86 m ebadında, düzgün kesme taştan yapılmış kağir bir su yapısıdır. Konumu bakımından köşe çeşmesi grubuna girmektedir. Dikdörtgen planlı, yatay uzanan dikdörtgen cepheye sahiptir. Tek yüzlü çeşmenin cephesinde iki çeşme bulunmaktadır. Bu açıdan çeşmeyi tek yüzlü, iki birimli köşe çeşmesi olarak tanımlamak mümkündür. Ya da ikiz, tek yüzlü çeşme de denilebilmektedir. Yapının cephesindeki her çeşme, ayrı kemerlerle vurgulanmıştır. Profilli sivri kemerler, düz kaideli silmeli başlıklara sahip ayaklara oturmaktadır. Kemerin oturduğu üzengi taşları hafifçe dışa taşırılmıştır. Simetrik bir plan uygulaması olan iki çeşmede, üzengi taşının hizasında ayna taşını bölen silme uygulaması görülmektedir. En üst kısım, silmeli dar saçakla sonlandırılmıştır.

Ayna taşını ayıran silmelerin altında zemine yakın yerde ise lüleler bulunmaktadır. Bu bakımdan yapı gelen suyun sürekli aktığı salma lüleli çeşme türüne girmektedir. İki çeşmeden de akan suyun döküldüğü zeminde, dikdörtgen bir yalak yer almaktadır. Ana cephenin arkasında, külah formunda biten bir bölüm mevcuttur. Bölümün üzerinde, metal kapak ile kapatılmış su haznesi bulunmaktadır. Çeşmenin üst kısmına ortalı, dikdörtgen formu bir onarım kitabesi ise belediye tarafından yerleştirilmiştir.

⁷ İki sivri kemerin birleştiği kısmın ortasında tam okunamayan kitabede muhtemelen bu çeşmenin ilk banisi yer almaktadır. Diğer çeşmeler doğrudan bilinen ilk bani isimleriyle kataloğa alınmışken Çatal Çeşmede bahsedilen ihtimalden kaynaklı böyle bir isimlendirmeye gidilmemiş bugün şekli itibarıyla anıldığı ismi katalogda kullanılmıştır.



Çizim 7. Çatal Çeşmesi

Görsel 17. Çatal Çeşmesi

6. Çakıroğlu Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Yeniköy Mahallesi.

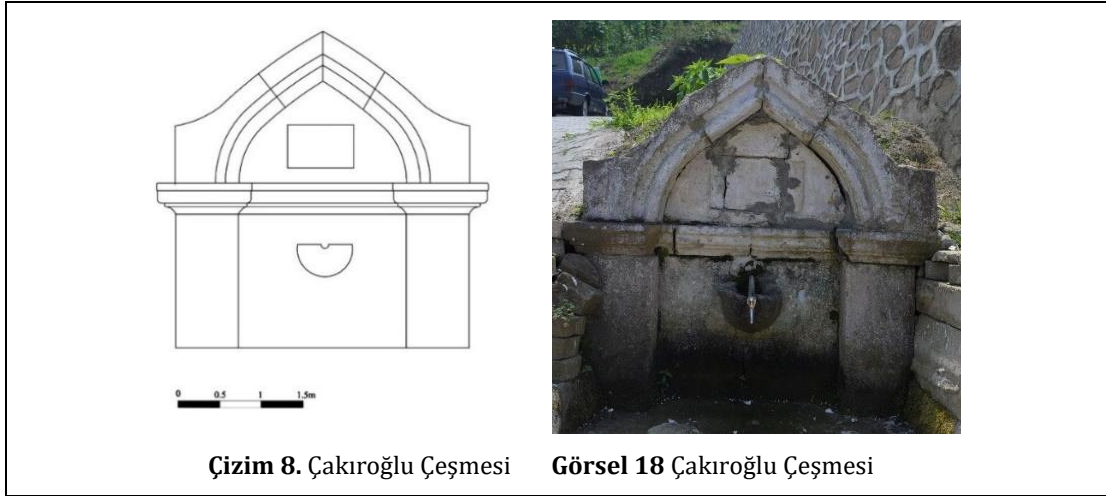
Kitabesi: Kitabesi mevcut değildir. Sivri kemerli niş içerisinde, kemerin birleştiği kısmın altında, ayna taşını ortalan kitabelik kısmı, 0.45 x 0.25 m ebadındadır.

Banisi: Bilinmemektedir. Fakat günümüzde “Çakıroğlu” ismiyle anıldığı için çalışmaya bu isimle alınmıştır. Çakıroğlu ismiyle yapılan araştırmalarda, Yüksel’in nikah kayıtlarındaki isimlerden yine bazı bilgilere erişilmiştir. Çarşı Mahallesi’nde Çakır Ağa Oğlu, Yeniköy Mahallesi’nde ise Çakıroğulları isimleriyle anılan kişiler bulunmaktadır (2008, s. 84, 393). Doğrudan bu kişilerin yapının banisi olduğu konusunda net bir yaklaşımda bulunulamamaktadır. Ama özellikle merkezde yaşayanların, diğer örneklerde görüldüğü üzere genellikle yapı banileri olduğu tespit edildiğinden, çeşmenin bugün bu isimle anılmasının da tesadüf olmadığı ifade edilebilir.

Yapım Tarihi: Çakıroğlu Çeşmesinin kitabesi mevcut olmadığından hangi tarihte inşa edildiği bilinmemektedir. Fakat taşıdığı özelliklerin, diğer çeşmelerle olan benzerliği bize bu yapının da XIX. yüzyılda ya da XIX. yüzyılın başında yapıldığını düşündürmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Deformasyona uğrayan çeşme, boyut açısından küçük ölçülere sahip olup 1.50 x 1.58 m ebadındadır. Düzgün kesme taştan yapılmış kagir su yapısı, konumu bakımından köşe çeşmesi grubuna girmektedir. Dikdörtgen planlı tek yüzlü çeşme, yatay uzanan dikdörtgen cepheye sahiptir. Süsleme kompozisyonu bakımından sade düzendedir. Çeşmenin cephesi, profilli sivri kemerli özelliktedir. Sivri kemerler, silmeli başlıklara sahip düz ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemerin oturduğu üzengi taşları ise hafifçe dışa taşırılmıştır. Üzengi taşının hizasında, ayna taşını bölen katlı silmeler görülmektedir.

Ayna taşını ayıran silmelerin hemen altında ise oval bir yalakcık bulunmaktadır. Lüleye (sonradan günümüze ait musluk eklenmiştir) gelen su, yalakcığın ucundaki pahlı kısımdan zemindeki geniş, dikdörtgen bir yalağa boşalmaktadır. Yapı, yalakcık uygulaması bakımından Siyamoğlu Çeşmesi’nden sonra gelen ikinci farklı örnek olup belirli bir kaynaktan su ihtiyacını temin edebilen çeşme grubuna girmektedir. Kaynaktan çeşmeye gelen su ise sürekli aktığından bu yapı salma lüleli çeşme türüne girmektedir.



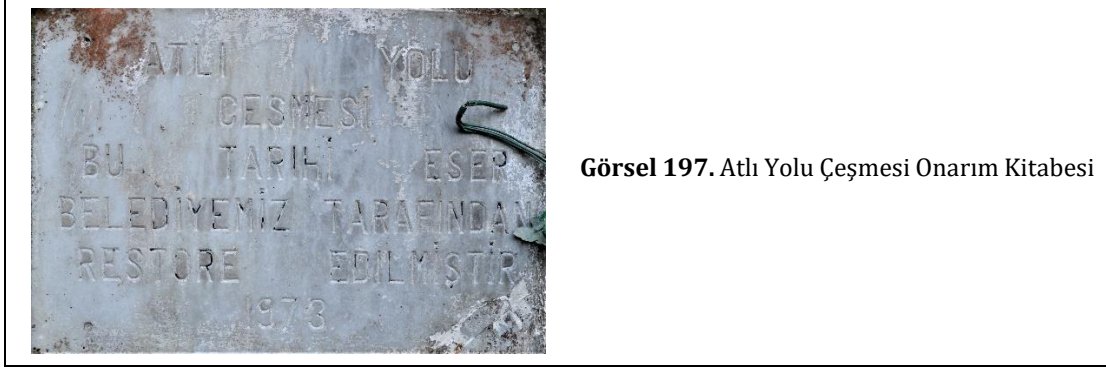
Cizim 8. Çakıroğlu Çeşmesi

Görsel 18 Çakıroğlu Çeşmesi

7. Atlıyolu Çeşmesi

Bulunduğu Yer: Hamam Mahallesi.

Kitabesi: Orijinal kitabesi mevcut değildir. Kaş kemerli niş içerisinde, ayna taşını ortlayan 0.53 x 0.38 m ebadında kitabelik yerinde orijinal kitabe yerine onarım kitabesi yer almaktadır. Kitabeye göre çeşme, Belediye tarafından 1973 yılında onarılmıştır.



Görsel 197. Atlı Yolu Çeşmesi Onarım Kitabesi

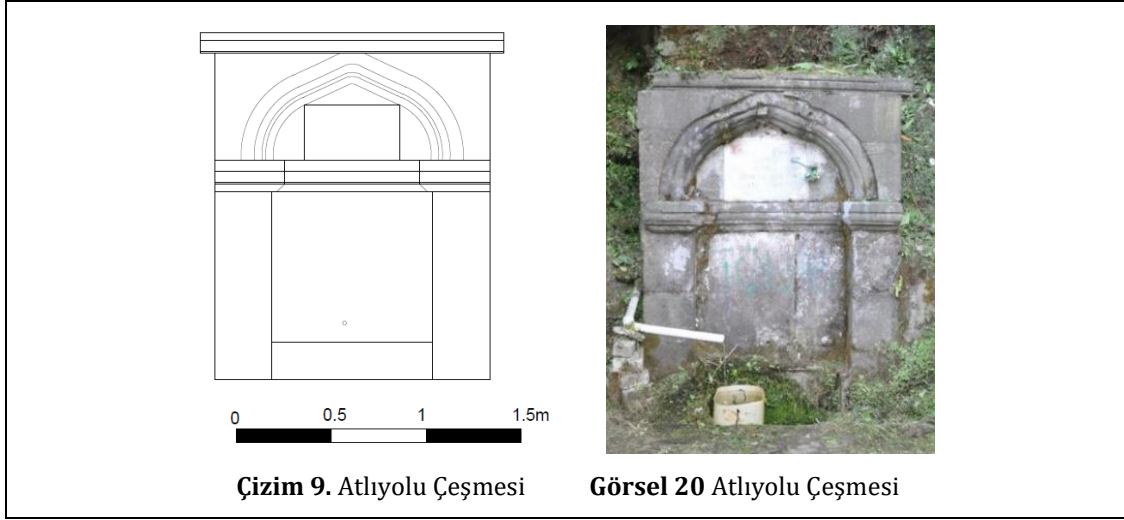
Banisi: Bilinmemektedir.

Yapım Tarihi: Atlıyolu Çeşmesinin kitabesi mevcut olmadığından hangi tarihte inşa edildiği bilinmemektedir. Yalnız taşıdığı özellikler bakımından, diğer çeşmelerle olan benzerliği bu yapının, XIX. yüzyılda ya da XX. yüzyılın başında inşa ettirildiğini düşündürmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Deformasyona uğrayan boyut açısından küçük ölçülere sahip çeşme, 1.62 x 2.00 m ebadında, düzgün kesme taştan yapılmış kagir bir su yapısıdır. Atlıyolu Çeşmesi, konumu bakımından duvar çeşmesi grubuna girmektedir. Dikdörtgen planlı, tek yüzlü çeşme, uzun dikey bir cepheye sahiptir. Süsleme özelliklerin bakımından motifsiz, yalın bir görüntü sunmaktadır. Çeşme cephesi, profilli kaş kemerli özelliktedir. Kemerler, silmeli sütun başlıklarına sahip ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemerin oturduğu üzengi taşları ise hafifçe dışarıya taşırılmıştır. Üzengi taşı hizasında, ayna taşını bölen katlı silme uygulaması mevcuttur. En üst kısım, silmeli dar saçakla sonlandırılmıştır.

Ayna taşını ayıran silmelerin altında, su gelen gözde, musluklar yer almamakta su ise sürekli akmamaktadır. Bu bakımdan yapı, istenilen vakitte su ihtiyacını gidermeye yönelik açıp kapatılan burmalı çeşme örneğini teşkil etmektedir. Musluktan akan suyun döküldüğü zeminde ise dikdörtgen

bir yalak yer almaktadır. Yapının doğu cephesinde yer alan kapaklı alan su haznesi olup yapı, hazneli çeşme grubuna girmektedir.



8. Tirebolu Hamamı

Bulunduğu Yer: Çarşı Mahallesi.

Kitabesi: Mevcut değildir.

Banisi: Bilinmemektedir.

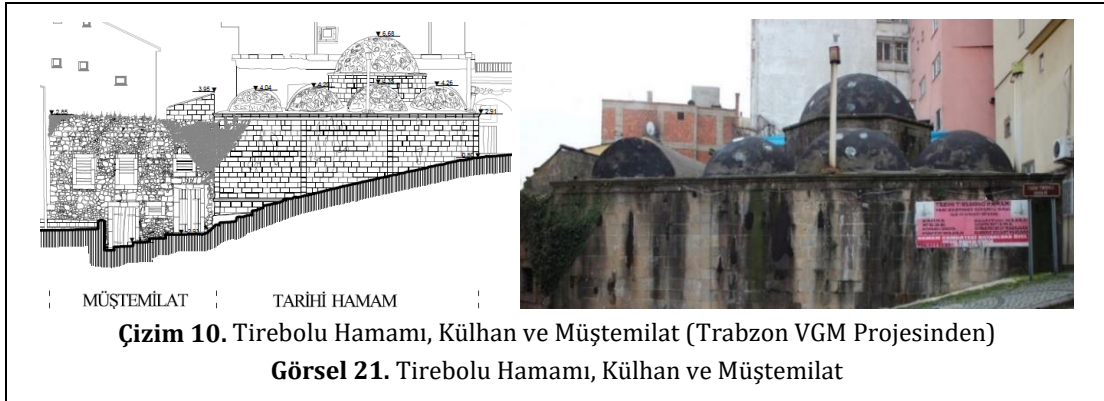
Yapım Tarihi: Yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Hamamın hangi dönemde inşa edildiğini ya da hangi dönemden beri var olduğunu belirten ifadeler ise incelenen birincil kaynaklarda geçmemektedir. Fakat yapının taşıdığı özellikler açısından tarafımızca XIX. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Halk tarafından “Tirebolu Hamamı” olarak anıldığı için çalışmaya aynı isimle alınmıştır. Bugün kullanılan hamamın üzerinde yapılan müdahalelerden ötürü özellikle soyunmalık-camegâh kısmı ile soğukluk ve sıcaklık bölümlerindeki bazı yapı öğelerinin ve bunların malzemelerinin kısmen değiştirildiği görülmektedir. Tüm bu değişikliklere rağmen hamam büyük oranda özgünlüğünü ve tarihi özelliğini korumaktadır. Düzgün kesme taş malzemedan yapılmış, Tirebolu Hamamı'nın cephe düzeni, sade ve yalın olup cepheler profilli saçaklarla sonlanmaktadır. Tarihi hamam, başkent ile taşradaki diğer hamamlar gibi plan açısından Osmanlı Klasik hamam tipolojisi içerisinde “haçvari dört eyvanlı, dört köşe halvet hücreli tip” grubuna girmektedir. Değiştirilmiş camegâh-soyunmalık bölümüne, kuzey cephedeki kapı ile geçiş sağlanmaktadır. Tek yerden giriş sağlanan hamamın soğukluk ile sıcaklık bölümleri, kadın ve erkeklerin başka günlerde ortak kullanabildiği şekilde olup yapı, tek fonksiyonlu hamam özelliği göstermektedir. Günümüz malzemeleriyle yapılmış iki katlı soyunmalık-camegâh bölümü orijinalliğini yitirmiştir. Soyunmalıktan soğukluk bölümüne geçiş sağlayan basık kemerli bir kapı bulunmaktadır. Derinliği oldukça geniş olan kapı küçük bir koridor görüntüsü sunmakta olup aynı uygulama sıcaklık bölümüne geçiş sağlayan kapıda da görülmektedir.

Soğukluk bölümü, doğu-batı yönünde uzunlamasına dar dikdörtgen plana sahip olup içerisinde klasik hamamlarda mevcut olan tıraşlık, hela gibi kısımlar yer almaktadır. Üzeri beşik tonozla örtülü olan soğukluk kısmının her iki ucunda, düzgün kesme taşla sınırlandırılan yarım kemerli alanlar bulunmaktadır. Tıraşlık ve helalar ise kemerle sınırlandırılmış bu alanlar içerisinde yer almaktadır. Soğukluğun zemini, mermerle kaplı olup kemerli alanların hemen arkasında yer alan tıraşlık kısmı, birbirinden ayrı iki bölme olarak doğu uçta bulunmaktadır. Tıraşlığın bir bölümünde, günümüz musluğu diğerinde ise orijinal pirinç musluk yer almaktadır. Tıraşlık bölümünün tümünde küçük mermer tekneler ve sekiler bulunmaktadır. Soğukluğun batı ucundaki helaya ise basık kemerli yine derinliği fazla olan bir kapıdan girilmektedir.

Soğukluktan sıcaklık bölümüne, basık kemerli kapıdan geçiş sağlanmaktadır. Derinliği geniş olan kapı, küçük bir koridor gibidir. Sıcaklık bölümü, "haçvari dört eyvanlı, dört köşe halvet hücreli" bir plana sahiptir. Ortada, sekizgen formlu göbek taşı ile onu çevreleyen eyvanlar (umumi yıkanma yerleri), köşelerde ise hücreler-halvetler (özel yıkanma yerleri) bulunmaktadır. Malzeme bakımından sıcaklığın geneli, zeminden duvarın belirli seviyesine kadar mermerle kaplanmış, kurnalar, sekiler ve diğer yıkanma yerleri mermerden yapılmıştır. Eyvanlar, düzgün kesme taştan kemerli bölmelerle belirtilmiş olup üzerleri beşik tonoz ile örtülmüştür. Halvetlere, insan boyutlarına göre küçük, basık kemerli derin kapılar aracılığıyla geçilmektedir. Halvetler, tromplar üzerine oturmuş kubbeciklerle örtülmüştür. Göbek taşının tam üzeri ise sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş büyük bir kubbeyle kapatılmıştır. Tüm bu örtü öğelerinde filgözü pencereler yerleştirilmiştir.

Hamamın güney cephesine bitişik, bugün üst örtüsü yıkılmış üçgen planlı, ayrı bir mekân bulunmaktadır. Mekân, kuzeyde külhan bölümünün ateşlik kısmını, güneyde ise müstemilat olarak kullanılmış alanı kapsamaktadır. Müstemilat burada görevli kişinin kaldığı aynı zamanda hamam için gerekli ihtiyaçların da depolandığı birimdir. Müstemilatın cephesindeki iki ayrı giriş kapısının, ilkinden merdivenlerle külhan bölümünün ateşlik kısmına erişilmektedir. Külhanın da beşik tonozla örtüldüğü görülebilmektedir. Külhanın ateşlik bölümüne ve müstemilata giriş sağlayan çift kanatlı ahşap kapıların, orijinal olduğu tahmin edilmektedir. Müstemilata açılan kapının lentosu üzerindeki duvarda, oyma tekniğiyle yapılmış bitkisel bir süslemeye yer verilmiştir. Üçgen planlı mekânın cephelerinde, farklı boyutlarda ve düzende demir parmaklıklı pencereler bulunmaktadır. Müstemilatın içi yıkık durumdadır.



Günümüze Ulaşmayan Su Yapıları

Kronolojik sırayla tanımlanan çeşmelerin haricinde günümüze ulaşmayan yapılar ya tahrip olmuş ya da yol inşası gibi farklı işlemler sırasında yıkılmıştır (Sümer, 1992, s.191). Eski dönem fotoğrafları arasında, herhangi bir su yapısı detayı yokken, vakıf kayıtlarından, salnamelerden ve kalan kitabelerden faydalanarak bu yapıların niceliksel özellikleri, merkez içerisindeki yerleri, banileri, tarihleri, kime ithafen yaptırıldıkları ve onlara vakfedilen mülkler (Emecen, 2001, s. 207; Fatsa, 2008) hakkında kimi bilgilere erişilebilmektedir. Örneğin, 1870 yılına ait salnamede, on dokuz çeşmenin varlığından bahsedilmektedir (Sümer, 1992, s. 132). Bugüne kalan bir kitabeden ise Yeniköy Mahallesi'nde bulunuyorken yol yapımı sırasında yıkılan Zaimoğlu Çeşmesi hakkında bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Sümer (1992, s.191) tarafından okunmuş bu kitabeden, çeşmenin Zaim Mustafa Ağa tarafından 1850 yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (Yüksel, 2004, s. 45, 28).

Günümüze ulaşmayan hamam yapıları hakkında da yine salname ve vakıf kayıtlarından bazı bilgilere erişmek mümkündür. Örneğin 1870 yılına ait salnamede bir hamamın, 1904-1905 yıllarına ait salnamelerde ise iki hamamın varlığından bahsedilmektedir. Sümer, hamamlardan bir tanesinin, ağalar döneminden kaldığını ama yerinin bilinmediğini diğerinin ise bugün var olduğunu fakat kullanılmadığını belirtmektedir (Sümer, 1992, s. 132-133). Öyle ki bu bilgilerden Tirebolu'da şu ana kadar en fazla iki hamamın varlığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri bugünkü Tirebolu Hamamı diğeri ise kayıtlardan hareketle Çarşıbaşı Mahallesi'nde, Ayan Kethüdazade Mehmet Emin Ağanın inşa

ettirdiği hamam olmalıdır (Emecen, 2001, s. 207). Özetle kayıtlardan merkez üzerinde, yalnızca iki hamamın geç dönemde varlığı tespit edilmiş olup birinin günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmayan bu yapıların, malzeme-teknik, süsleme ile mimari özellikleri, çizim ve fotoğraf gibi materyallerin eksikliğinden dolayı değerlendirilememiştir. Fakat dönemdeki diğer yapılarla karşılaştırıldıklarında boyut farklılıkları olsa da genel olarak benzer anlayışla yapıldıkları tahmin edilmektedir. Bahsi geçen, değerlendirilen tüm çeşmelerin Tirebolu'nun ileri gelenleri tarafından inşa ettirilmesi de aynı beğeniyle ortaya çıkan yapıları beraberinde getirmiş olmalıdır. Ayrıca XIX. yüzyıl ilk yarısından XX. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen çeşme ve hamamların, kısmen ya da tamamen günümüze geldiği düşünüldüğünde, özellikle de bir alanda çoğunun var olması⁸ durumu değerlendirildiğinde toplumun ayan, ağa ve kaptan gibi kişilerinin ne kadar üretken olduğu ve Tirebolu merkezinin ne kadar işlek bir konumda olduğu tespit edilebilmektedir.

Değerlendirme Ve Karşılaştırma

Tarihsel Değerlendirme-Bani-Yapı İlişkisi ve Mimar-Usta Bilgileri

Osmanlı Dönemi'nde İslami inanç temelindeki temizlik anlayışıyla bağlantılı olarak halkın günlük ihtiyacını karşılayan, sosyal yaşantının bir parçasını oluşturan ve yoldan geçenlere su ikram edilmesi için hayrat amaçlı yaptırılan farklı tipteki bu su yapıları, bahsedilen özellikleri sebebiyle buldukları yere dinamizm katan birimler olarak zamanla kentteki yerlerini almışlardır. Kitabelerinden ya da taşıdıkları özelliklerden hareketle XIX. yüzyılın ilk yarısından XX. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen yapılar, sınırlanan alandaki en erken tarihli yapıları oluşturmaları bakımından önemlidir. Su yapılarında, bahsi geçen çeşmelerin kitabelerinden ve kayda alınmış vakıf belgelerinden, yapıların banilerine, yapının kimler için ve ne zaman inşa edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Başkent ve taşra kitabelerinde, genellikle bahsedilen bu bilgiler detaylı verilirken mimar-usta isimlerinin belirtilmesine pek rastlanmamaktadır. Geleneksel uygulamalar bağlamında taşra örneği olan Tirebolu'daki çeşmelerde de mimar ya da usta isimlerine yer verilmemiştir.

Bani-yapı ilişkisi bağlamında çeşmeler özelinde kitabe ve farklı kayıtlardan hareketle dört ayrı değerlendirme yapılmıştır. İlk değerlendirme, banilerin buldukları konumlar ve taşıdıkları unvanlar üzerinedir. Bu bakımdan Tirebolu'daki çeşmelerin, toplumun ileri gelenlerince yani nüfuz açısından etkili yerlerde olan ağa, efendi ya da ayan gibi unvanlara sahip kişilerce inşa ettirildiği tespit edilmiştir. Özellikle ayan statüsündeki banilerin, Selim Ağa Çeşmesinde olduğu gibi, boyut açısından daha anıtsal-büyük ölçüleri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu gibi tercihler, çeşmeler arasında anıtsal-büyük ve küçük çeşme gruplarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tabi ki boyut kavramını banilerin statüleri ile ekonomik durumlarının yanı sıra güç temsili-prestije hizmet anlayışlarıyla da açıklamak mümkündür. İkinci değerlendirme, yapıların bani sayısıdır. Bu bakımdan kitabesi bulunan yapılardan Siyamoğlu Çeşmesinin iki, kalan çeşmelerin tek banili olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü değerlendirme, yapıların kimler için inşa ettirildiğiyle ilgilidir. Naibzade Çeşmesinin başkası adına, diğer çeşmelerin ise doğrudan kişilerin kendisi adına yaptırıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Naibzade Çeşmesini, diğer çeşmelerden ayıran en önemli özellik kadına ithaf edilen tek yapı örneğini temsil etmesidir. Dördüncü ve son değerlendirme ise banilerin, farklı yerlerdeki su yapıları için olan imar faaliyetleri üzerinedir. Bu bakımdan, Selim Ağa Çeşmesi banisi, Kethüdazade Mehmet Emin Ağa'ya ait bir çeşmenin daha varlığı tespit edilmiştir. Selim Ağa Çeşmesinden farklı olarak, doğrudan Emin Ağa'nın ismiyle anılan Trabzon'daki çeşme, baninin burada komutan⁹ olduğu vakitlere denk inşa edilmiş, fakat sonradan yıktırılmıştır. Günümüze ulaşmış eski fotoğrafından hareketle beş satırlık bir kitabesi olduğu anlaşılan çeşme, Selim Ağa Çeşmesinden altı yıl öncesine, 1836 yılına tarihlenmektedir (Karpuz, 2018, s. 122). Su terazisinin banisi ve mimar usta bilgileri bulunmamaktadır. Fakat yapının, çeşme mimar ve ustalarıyla benzer statüdeki kişiler olabileceği düşünülmektedir. Tirebolu Hamamıyla ilgili ise herhangi bir kitabe ve kayıt bulunmamaktadır. Bu nedenle yapının, banisi hakkında bir bilgi yoktur. Ayrıca çeşmeler gibi su terazisi ile hamamın da

⁸ Kayıtlarda, yapıların konumu örneğin hangi mahallede buldukları genellikle verilmiştir.

⁹ Bkz. (Sümer, 1992, s. 121).

mimar ya da usta isimleri hakkında herhangi bir kayıt mevcut değildir. Kaynaklarda Tirebolu Hamamı dışında günümüze ulaşmayan bir başka hamamın, Çarşıbaşı Mahallesi'nde bulunduğu ve Ayan Kethüdazade Mehmet Emin Ağa tarafından inşa ettirildiği yukarıda açıklanmıştı (Emecen, 2001, s. 207). Bu bakımdan günümüze gelmeyen bu hamamın banisi Kethüdazade Mehmet Emin Ağa'nın, yukarıdaki Selim Ağa Çeşmesi de dikkate alındığında aynı yerde birden fazla su yapısı inşa ettirdiği görülmektedir.

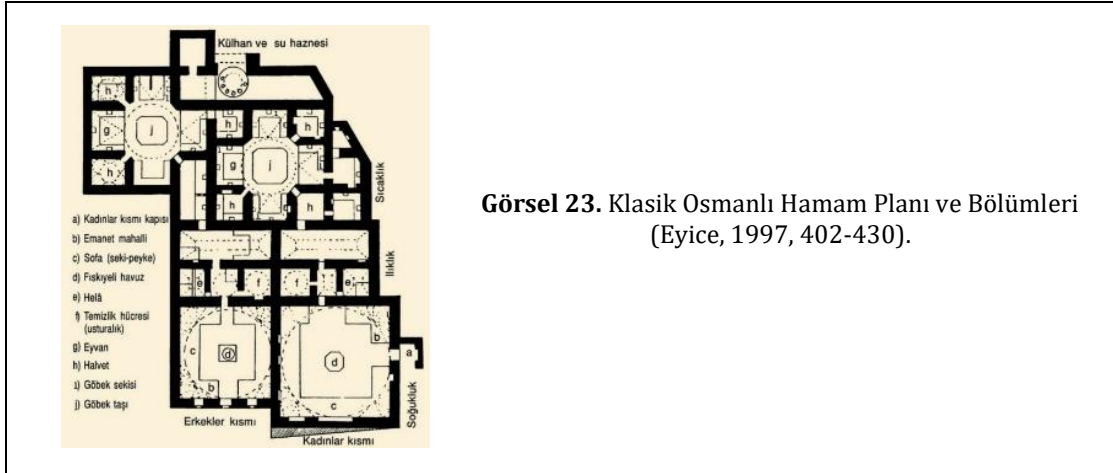


Konum ve Mimari Özellikler

Su yapılarından çeşmeler, konumları bakımından duvar (Naibzade Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi) köşe (Siyamoğlu Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi) ve meydan çeşmesi (Selim Ağa Çeşmesi) olarak üçe ayrılmaktadır. Zaten Osmanlı'da XV. yüzyıldan XX. yüzyıla dek duvar ve köşe çeşmelerinin (Kara Pilehvarian, 2000, s. 26) gerek taşra gerekse başkentte farklı cephelerle düzenlenmiş örnekleriyle karşılaşılmakta olup merkezdeki geç dönem çeşmelerinde de bu hâkim tipler görülmektedir. Ordu'daki XIX. yüzyıla tarihlenen Oluksuyu Çeşmesi, XIX. yüzyıla tarihlendiği düşünülen Ordu Kabana Çeşmesi I ve Kabana Çeşmesi II (Tali, 2019, s.82, 92, 94) konumları bakımından duvar çeşmelerini oluştururken, XIX. yüzyıla tarihlenen Trabzon'daki Kethüdazade Mehmet Emin Ağa Çeşmesi Ordu'daki Altınordu Saray Mahallesi Ali Katip Çeşmesi gibi örnekler köşe çeşmelerini temsil etmekte ve Tirebolu'daki örneklerle benzerlik göstermektedirler (Tali, 2019, s.88, 2019, 197). Başkentte XIX. yüzyıla tarihlenen çeşmelerde konumları bakımından Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi, Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi gibi birçok yapı duvar çeşmesi, Yusuf Ziya Çeşmesi ve Ahmet Bey Çeşmesi gibi birçok yapı köşe çeşmesini temsil etmekte olup Tirebolu'daki çeşmelerle benzerdir (Kara Pilehvarian, 2000, s. 134-144). Meydan çeşmeleri ise XVIII. yüzyılda Lale devrinden itibaren anıtsal örnekler olarak başkentte inşa edilmeye başlar. Yakın çevrede üç yüzlü meydan çeşmesi olarak Ordu, Ulubey Beşoluk Çeşmesi, Ordu, Kumru Küçükakçakese Mahallesi Çeşmesi (Tali, 2019, s. 120, 133; Bayhan, 2015, s.12; Bayhan ve Ekinci, 2018, s.230), Samsun Bafra Alibey Çeşmesi, Samsun Bafra Taşlı Çeşme, Samsun Bafra Hüseyin Bey Çeşmesi (Bayraktar, 2016, s. 335, 340, 349) başkentteki, XVIII. Yüzyılda, Topkapı III. Ahmed Çeşmesi, Tophane, I. Mahmud Çeşmesi, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, XIX. yüzyılda Bezmi Alem Valide Sultan Çeşmesi örnekleri önemlidir (Bayhan, 2015, s.12). Tirebolu'daki Selim Ağa Çeşmesi, Osmanlı'nın geç döneminde ortaya çıkan anlayışın taşradaki bir yansıması olarak önemlidir. Çeşmeler kare (Selim Ağa Çeşmesi) ve dikdörtgen planlı (Siyamoğlu Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi, Naibzade Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi) olup genel cephe biçimlerine göre dikey (Selim Ağa Çeşmesi, Siyamoğlu Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi) ya da yatay dikdörtgen biçimli olarak düzenlenmiştir (Naibzade Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi). Taşra ve başkentte ise erken dönemden geç döneme dek birçok örnek benzer plandadır.

Çeşmeler, su gereksinimini karşılamada ya belirli bir kaynaktan (Siyamoğlu Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çakıroğlu Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi) ya da su haznesinden gelen suyu (Selim Ağa Çeşmesi, Nâibzade Çeşmesi ve Çatal Çeşme) verme açısından farklılıklar göstermektedir. Osmanlı çeşmelerinde, sürekli akan (salma) ya da istenilen vakitte su ihtiyacını gidermeye yönelik açılıp kapatılan-kesilebilen (burma) lüleli¹⁰ çeşmeler yaygındır (Kara Pilehvarian, 2000, s. 25, 26). Tirebolu çeşmeleri ise bugün dördü, sürekli akan (Siyamoğlu Çeşmesi, Naibzade Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi) üçü, açılıp kapatılan (Selim Ağa Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi) örnekleri teşkil etmektedir. Konum olarak meydan çeşmesine yakın bulunan su terazisi ise sekizgen planlıdır. Yakın çevrede su terazilerinin benzer örneklerine bu tür su yapılarının genellikle ihtiyaca yönelik tercih edilmesinden ve literatürde az yer almasından dolayı sık rastlanmamaktadır. Yine bu yapıların iyi korunamamasından (Kürkçüoğlu ve Gerger, s. 1142) ve yıktırılmasından kaynaklı çok fazla örneğiyle karşılaşılmamaktadır. Edirne’de yapıyla çağdaş olmayan daha erken tarihlere denk gelen birkaç örnek kalmış (Zeybekoğlu, Kıran Çakır ve Özenç 2007, s. 32-33) olmakla birlikte Tirebolu’daki su terazisinin planı bu yapılarla benzer değildir. Başkentte ise XIX. yüzyıl sonuna ait Hamidiye Su Terazisi, daire planlı özelliğiyle farklılık teşkil etse de bu yapıların başka yerlerdeki varlığını tespit açısından örnek verilebilir (Sönmezer ve Şahin, 2014, s. 604).

İşlevi sebebiyle herkesçe ulaşılabilir merkezi konumda bulunan, Tirebolu Hamamı ise başkent ve taşradaki diğer hamamlar gibi plan açısından, Osmanlı klasik hamam tipolojisi içerisinde “haçvari dört eyvanlı, dört köşe halvet hücreli tip” grubuna girmektedir (Eyice, 1994, s. 548, Eyice, 1960, s.108). Yapı, bu özelliğiyle erken dönemden geç döneme kadar Osmanlı’da uygulanan geleneksel hamam örneğini temsil etmektedir.



Osmanlı’da fonksiyonları bakımından ise çifte hamam ile tekli hamam örnekleri görülmektedir. Çifte hamamda, kadın ve erkekler ayrı mekanları, aynı zamanlarda kullanabiliyorken (Denktaş, 1994, s. 35) tekli hamamda, kadın ve erkekler aynı mekanları farklı zamanlarda kullanabilmektedir (Tali, 2019, s. 275-276). Tirebolu Hamamı ise bu bağlamda tekli hamam örneğini temsil etmektedir. Tek girişli ortak mekânı, kadın ve erkekler başka günlerde kullanabilmektedir. İhtiyaç-yapı birimleri ilişkisi açısından, başkent ya da daha büyük taşra kentlerinde nüfusun ihtiyacı doğrultusunda yapı birimleri artmakta ya da herkese ayrı mekanlar yapılmaktadır. Fakat Tirebolu gibi, küçük taşra yerlerinde, nüfusun ihtiyacını karşılayan bu tür ortak birimler yeterli gelebilmektedir. Taşradaki yakın çevre örneklerine bakıldığında Osmanlı’nın klasik dönemine tarihlenen XVI. yüzyılda inşa edilmiş Trabzon’daki İmaret Hamamı ile XVIII. yüzyıla tarihlenen Trabzon Alaca Hamamlarının (Karpuz, 2018, s. 104, 108) soğukluk, sıcaklık ve külhan bölümlerinin plan ve genel mimari düzenleri, Tirebolu’daki hamamla benzerlik göstermektedir. Ordu’da, XIX. yüzyıla tarihlenen Ünye Saray Hamamı (Tali, 2019, s.67; Tali, 2017, s. 610) ile başkent İstanbul’da XV. yüzyıla tarihlenen Gedik Paşa

¹⁰ Genellikle de ucunda dönemin zevkine uygun musluk (bakır vb.) olan örneklerle karşılaşılmaktadır.



Hamamının sıcaklık bölümlerindeki "haçvari dört eyvanlı, köşelerde hücreleri olan plan tipi" Tirebolu Hamamıyla aynıdır (Kula Say, 2017, s. 319). Fakat bu yapılardan taşradaki örnekler tekli hamam, başkentteki örnek ise çifte hamamdır.

Su yapıları içerisinde boyutları farklılık gösteren çeşmeler, büyük ölçekli (Selim Ağa Çeşmesi) veya küçük ölçeklidir (Naibzade Çeşmesi, Siyamoğlu Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi). Maşrapalık nişleri bulunmayan çeşmelerin ikisinde (Siyamoğlu ve Çakıroğlu Çeşmesi), ayna taşı önünde yer alan yalacık-çanakcık öğeleri çeşme mimarisi açısından değişik uygulamalardır. Yılmaz Önge'nin çalışmalarında "Suluk Çeşme" ismiyle tanımladığı çeşmelerde, karakteristik özellik olarak yalacık-çanakcık öğeleri öne çıkmaktadır. Tirebolu'daki Siyamoğlu ile Çakıroğlu Çeşmeleri de özellikle suluk çeşme tipini üçe ayıran Önge'nin, ilk tipine ait suluk çeşmelerle benzerlik göstermektedir. Bu uygulamada, yalacık-çanakcık tas görevi görmekte, dökülen su maşrapa kullanmadan içilebilmektedir. Edirne'de, XVII. yüzyıla tarihlenen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesinde bu özellik görülmektedir (Önge, 1997, s. 15-16; Önge, 1981, s. 199-200). Taşrada yakın çevre örneklerinde ise Ordu'da, XIX. yüzyıla tarihlenen Ayrılık, Kestane Kurtlu Çeşmeleri ile Altınordu Delikkaya Mahallesi Zeynep Çeşmesi, Altınordu Teyneli Mahallesi Çeşmesi, Çaybaşı Çayır Camii Çeşmesi gibi Ordu'da yer alan daha birçok çeşmede benzer uygulamayla karşılaşmaktadır (Tali, 2019, s. 98-108). Kare kaideye oturan, sekizgen gövdeli, kulevari bir görünüme sahip su terazisi, dar profilli bir saçakla sonlanmaktadır. Yapıyla birebir benzer taşra yakın çevrede bir örnek bulunamamış olup yukarıda belirtildiği gibi Edirne'de yapıyla çağdaş olmayan daha erken tarihlere denk gelen birkaç örnek (Zeybekoğlu, Kıran Çakır ve Özenç, 2007, s. 32-33) başkentte ise geç döneme ait Hamidiye Su Terazisi kulevari görünümü bakımından örnek gösterilebilir (Sönmezer ve Şahin, 2017, s. 604-605). Tirebolu Hamamının soyunmalık bölümü değiştirilmiş olup yapının, soğukluk bölümünün içindeki tıraşlık ve hela birimleri dahil genel mimari düzeni, yine sıcaklık bölümünün eyvan ve halvet birimleri dahil genel düzeni Osmanlı klasik döneminden geç dönemine dek yapılan hamamlarla benzerlik göstermektedir. Taşrada yakın çevre örneklerine bakıldığında Osmanlı'nın klasik dönemine tarihlenen XVI. yüzyılda inşa edilmiş Trabzon'daki İmaret Hamamı, XVIII. yüzyıla tarihlenen Alaca Hamamı (Karpuz, 2018, s. 104, 108) ile Ordu'da XIX. yüzyıla tarihlenen Ünye Saray Hamamı (Tali, 2019, s.67-73) genel mimari düzenleri açısından Tirebolu'daki hamamla benzerlik göstermektedir. Başkent örneklerinde de hamamlar, işlevleri bakımından benzer mimari özellikte düzenlenmişlerdir.

Cephe Özellikleri

Su yapıları içerisinde çeşmelerin cepheleri tek (Naibzade Çeşmesi, Siyamoğlu Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi) veya üç (Selim Ağa Çeşmesi) yüzlüdür. Bu çeşmeler içinde konumları bakımından köşe çeşmesi grubundaki tek yüzlü örnekler (Siyamoğlu Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi) Erken Osmanlı Döneminden beri görülüyorken, üç yüzlü örnekler (Selim Ağa) Klasik Osmanlı döneminden, Geç Osmanlı dönemine kadar görülmektedir (Kara Pilehvarian, 2000, s. 26). Ayrıca tek yüzlü çeşmelerde tek kemerli (Denktaş, 2000 s. 189, Denktaş, 2010, s. 142), yan yana iki farklı kemerli ikiz yani iki birimli örneklerle Osmanlı'nın klasik dönemlerinden beri karşılaşmaktadır. Taşrada çoğu yerde karşılaşılan bu örneklerden XVIII. yüzyıla tarihlenen Erzurum Bakırcı Camii Çeşmesi ve Erzurum Narmanlı Cami Çeşmesi (Yurttaş, Özkan vd. 2008, s. 207, 250) ile başkent İstanbul'da XIX. yüzyıl başına tarihlenen II. Mahmud Çeşmesi konumu bakımından duvar çeşmesi grubuna girse de ikiz tek yüzlü çeşme örneğini temsil etmektedir (Kara Pilehvarian, 2000, s. 40, 137). Bu bakımdan merkez üzerinde bir çeşme (Çatal Çeşme) bu özelliği taşımaktadır. Neticede Tirebolu merkezde Osmanlı'nın geç dönemine tarihlenen çeşmelerin, konum ve yüzlerinde Osmanlı'nın erken ya da klasik döneminden itibaren yaygın tipin hâkim olduğu görülmektedir. Cephedeki niş biçimlerine göre ise dikdörtgen (Naibzade Çeşmesi), çok profilli sivri kemerli (Selim Ağa Çeşmesi, Siyamoğlu Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi) ya da çok profilli kaş kemerli (Atlıyolu

Çeşmesi) örnekler mevcuttur. Özellikle cephe bitimleri ya düz bir dar saçakla sonlanmakta (Selim Ağa Çeşmesi, Siyamoğlu Çeşmesi, Naibzade Çeşmesi, Hasan Kapudan Çeşmesi, Çatal Çeşme, Atlı Yolu Çeşmesi) ya da kemer, yapı için bitiş kısmını oluşturmaktadır (Çakıroğlu Çeşmesi).

Giresun'da özellikle Şebinkarahisar'da XIX. yüzyıla tarihlenen Alay Çeşmesi (İltar, 2014, s. 274), taşra yakın çevre örnekleri içerisinde, XIX. yüzyıla tarihlenen Trabzon'daki Kethüdazade Mehmet Emin Ağa Çeşmesi ile Ordu'daki Oluksuyu Çeşmesi, XIX. yüzyıla tarihlendiği düşünülen Ordu Kabana Çeşmesi I-II ile XX. yüzyıla tarihlenen Kıranyağmur Çeşmesi (Tali, 2019, s. 81, 91, 93, 139) çok profilli, sivri kemerli ve kaş kemerli cephe özellikleriyle Tirebolu'daki çeşmelerle benzerlik göstermektedir. Bu çeşmeler de düz, dar bir saçakla sonlandırılmıştır. Ayrıca Kıranyağmur Çeşmesi, üç yüzlü olması sebebiyle Selim Ağa Çeşmesine benzemektedir (Tali, 2019, s. 139).

Başkent İstanbul'da ise XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başına tarihlenen çeşmeler, çoğunlukla cephe düzeni ve mimari şekli ile Avrupalı üsluplardan etkilenmiş olup bu dönemde çeşmelerde yeni düzenlemeler görülmektedir (Ödekan, 1992, s. 285). Bu açıdan Tirebolu'daki çeşmelerde birebir bir benzerlik görülmemektedir. Fakat yine de gerek taşra gerekse başkentte, erken dönemden beri kullanılmış, nişi oluşturan değişik tarzda kemerler, yalın ayna taşı ve üzerindeki kitabe ile yalaktan oluşan uzun yıllar tercih edilen sade, klasik çeşme tipinin, geç dönemde az da olsa devam ettiği bilinmektedir. Özellikle de XV. yüzyılda sivri kemerli nişlerin uygulandığı örneklerle karşılaşılmaktadır (Kara Pilehvarian, 2000, s.37). Tirebolu'da karşılaşılan Naibzade Çeşmesi dışındaki tüm çeşmeler, klasik çeşme tipi tanımına uymakta olup kemer biçimi bakımından kaş kemerli Atlıyolu Çeşmesi haricinde tümü sivri kemerli özelliktedir. İstanbul'da XIX. yüzyıla tarihlenen Abdullah Ağa Çeşmesi ve Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi ile Horhor Çeşmesi (Kara Pilehvarian, 2000, s.25, 164) kemer biçimleri farklı olsa da klasik çeşme tipine uymaktadır. Ayrıca bu çeşmelerin kemer yüzeylerindeki düz görüntü yerine Tirebolu'daki çeşmelerde yoğun profilli örnekler farklılık göstermektedir. Bu bakımdan taşra ve başkent örnekleriyle kıyaslandığında Tirebolu'da beğeni kazanan bir çeşme üslubunun sürekli uygulandığı görülmektedir. Hatta benimsenen bu üslubun Cumhuriyet Döneminden sonra Tirebolu'da 1928 yılında inşa edilen Gaçan Çeşmesi gibi örneklerde de sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.



Görsel 24.8 Gaçan Çeşmesi

Su terazisinin ise sekizgen gövdesinin alt ve üst kısmını birer silme dolanmakta olup cephe genel olarak yalın bir görünüme sahiptir. Tirebolu Hamamı da düz cepheli olup dar bir saçakla sonlandırılmıştır.

Süsleme Özellikleri

Su yapılarında, süsleme kompozisyonu açısından tüm çeşmeler yalındır. Naibzade Çeşmesi hariç diğer tüm çeşmeler, profilli sivri kemerli özelliktedir. Bütün çeşmelerdeki sütunçe ve ayakların başlıkları hizasında devam eden çok katlı silmeler, çeşmeleri ikiye bölmektedir. Çeşme yüzeyleri, üzerlerinde belli bir süsleme çeşidine ait motifler barındırmasa da bu uygulamalar sayesinde cepheler hareketlilik kazanmaktadır. Giresun Şebinkarahisar'da XIX. yüzyıla tarihlenen Alay Çeşmesi



(İltar, 2014, s. 274), taşra yakın çevrede, XIX. yüzyıl ilk yarısına tarihlenen Tirebolulu olan Kethüdazade Mehmet Emin Ağa'ya ait Trabzon'daki Kethüdazade Mehmet Emin Ağa Çeşmesi ile Manastır Çeşmesinde (Karpuz, 2018, s. 121, 123) profilli kemer ile silmenin yoğun olduğu cephe uygulamaları Tirebolu'daki çeşmelerle benzerlik göstermektedir. Fakat Manastır Çeşmesinin bitiş kısmı düz devam eden, dar bir saçakla değil Trabzon'da çoğu çeşmede uygulanan üçgen biçimle sonlanmaktadır.

Başkent örneklerine bakıldığında ise XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde, çeşmelerin konumları, işlevleri ve estetik görüntüleriyle ilgili önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Evvelden tamamen işleve hizmet eden daha yalın yapıların yanı sıra işlevi yine göz önünde tutulan fakat estetik beğeniye daha fazla cevap veren XIII. yüzyıla tarihlenen İstanbul Sultanahmet, Üsküdar III. Ahmed ve İstanbul Bereketzade Çeşmesi, İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, İstanbul Tophane Çeşmesi, İstanbul Ayrılık Çeşmesi gibi daha birçok süslü örneklerle karşılaşmaktadır. Ayrıca bu çeşmeler üzerinde Avrupalı üslupların etkisi hissedilebilmektedir. Tirebolu'daki çeşme örnekleri ise daha çok işleve yönelik bir anlayışla yapılmış sade özellikli olup gerek taşra gerekse başkentte erken dönemden beri kullanılmış nişi oluşturan değişik tarzda kemerler, yalın ayna taşı ile yalaktan oluşan (Kara Pilehvarian, 2000, s.25) klasik çeşme tipini temsil etmektedir. Bu çeşme tipinin, batılı etkilerin görüldüğü çeşmelerle çağdaş olarak varlığını sürdürdüğü ve XIX. yüzyılda az da olsa devam ettiği bilinmektedir. Yalnızca bu çeşmelerin kemerlerindeki düz görüntü yerine Tirebolu'daki çeşmelerde yoğun profilli örnekler farklılık göstermektedir. Bu bağlamda günümüze ulaşan çeşmelerdeki süsleme detaylarında, XVIII-XIX. yüzyıllardaki başkent veya bazı taşra çeşmelerinde görülen, sadece Avrupalı üslupların ayrı ya da bir arada (eklektik) uygulanabildiği örgesel sunum yakalanamamaktadır. Bunun bir sebebi bahsedilen üsluplardan her yerin etkilenme durumunun farklılığı olup başkent ve önemli taşra yerlerinde mimaride daha derin değişimler yaşanırken küçük taşra yerlerinde gelenekselliğin sürmesidir (Kuban, 2017, s. 8, 98, 102). Kulevari bir görünüme sahip su terazisinin cephesindeki silmeler dışında yüzeyinde süsleme bakımından yapıya hareketlilik kazandıracak bir uygulama yoktur. Yapı tamamen işleve yönelik olup sade bir özellik taşımaktadır. Taşrada ve başkentteki örneklerde de genellikle süslemesiz sade yapılarla karşılaşmaktadır (Zeybekoğlu, Kıran Çakır ve Özenç, 2007, s. 32-33; Sönmezer ve Şahin, 2014, s. 606). Tirebolu Hamamı genel itibarıyla yalın işlevsel özelliktedir. Yalnızca külhan kısmına açılan ahşap giriş kapısının üzerinde, bitkisel bir motif kabartma tekniğiyle yüzeye işlenmiştir. Taşrada yakın çevredeki Trabzon ve Ordu'da XIX. yüzyıl-XX. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen hamamlar ile başkentteki hamamlarda genel olarak yalın işlevsel hamam özelliği görülmektedir (Karpuz, 2018, s. 104, 108; Tali, 2019).

Mimari Unsurlar ve Malzeme ve Teknik Özellikler

Su yapıları içerisinde, Tirebolu Hamamının, çoğunlukla orijinal kalan soyunmalık ve sıcaklık bölümlerinde, özellikle basık ve yarım kemerli formda kapılar görülmektedir. Hamamın, çoğunlukla orijinal kalan soyunmalık ve sıcaklık bölümlerinin üst örtülerinde, Osmanlı'da her döneme ait taşra ve başkentteki çoğu hamamlarda yer alan filgözü pencereler görülmektedir. Su yapıları içerisindeki çeşmelerde, kemerleri taşıyan, silmeli başlıklara sahip, düz ayaklar (Naibzade Çeşmesi, Çatal Çeşme, Çakıroğlu Çeşmesi, Atlıyolu Çeşmesi) ile kaide ve başlıklarında yoğun silmeye sahip bilezikli sütunçelerle (Selim Ağa Çeşmesi, Siyamoğlu Çeşmesi) karşılaşmaktadır. Düz ayaklı örnekler bakımından, Trabzon'daki Kethüdazade Mehmet Emin Ağa Çeşmesi, Ordu'daki XIX. yüzyıla tarihlenen Oluksuyu Çeşmesi ve XIX. yüzyıla tarihlendiği düşünülen Ordu Kabana Çeşmesi I-II de (Tali, 2019, s. 81, 91, 93) başkentte, XIX. yüzyıl ilk yarısına tarihlenen Abdülmecid Han Çeşmesi ile XIX. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen Ramiz Ağa Çeşmesi, sütunçeli örnekler de XX. yüzyıla tarihlenen Kiranyağmur Çeşmesi (Tali, 2019, s.139) Tirebolu'daki çeşmelerle benzerlik göstermektedir. Çeşme sütunçelerinin yoğun silmeli, bilezikli olarak cami ve konut örneklerinde de yaygın kullanılması bu mimari unsurun genel bir beğeni kazanarak yerel mimaride sıklıkla tercih edildiğini göstermektedir.

Su yapıları içerisinde Tirebolu Hamamının, çoğunlukla orijinal kalan soyunmalık bölümünün üst örtüsü beşik tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümünde ise göbek taşının üzeri kubbe, eyvanlar beşik tonoz, halvetler ise küçük kubbelerle örtülmüştür. Yine külhan bölümü üzeri beşik tonozludur. Zaten Osmanlı'da erken dönemden geç döneme dek gerek taşra gerekse başkent hamamlarında, kubbe, kubbecik ve tonozların örtü elemanı olarak tercih edildiği bilinmektedir. Yalnızca tonoz çeşitleri farklılık gösterebilmektedir. Su yapıları içerisinde çeşmeler, su terazisi ve hamamın duvar örgüsü, genellikle düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup bu yapılar kâgirdir. Taşra ve başkent örneklerinde de çeşme ve hamam gibi ıslak hacimli birimlerde taş malzeme kullanılmıştır. Fakat yapılarda kullanılan taş çeşidi, çevre ve iklim faktörlerinden kaynaklı olarak farklılık göstermektedir. Ya da ekonomik durum, prestij ve ulaşım gibi etkenler de kullanılan malzemenin çeşidini etkilemektedir

Sonuç olarak Geç Osmanlı Dönemi'nde geniş uygulama sahasına sahip çeşitli üslupların, Karadeniz taşrasında küçük bir alanda toplanmış bu mimari eserlere yansımaları belirli ölçütlerle Sanat Tarihi disiplini ile monografik olarak değerlendirilmiş Osmanlı Devleti'nin taşra kenti Giresun-Tirebolu'daki geç dönem imar organizasyonu, küçük bir ölçekte ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50; 2. Yazar %50 oranında katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Aydın, Y. E. (2015). 19. Yüzyıl'da Tirebolu Limanı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5 (12), 483-95.
- Ali Cevad Bey. (1313). *Mem'alik-i Osmâniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı I. İstanbul. Mahmud Bey Matbaası.*
- Bayhan, A.A (2015). Ulubey, Akpınar Mahallesi'nden Bir Meydan Çeşmesi Örneği: Beşoluk Çeşmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(11), 8-18.
- Bayhan, A.A. & Ekinci, İ. (2018). Tarihi Süreçte Ordu-Milas (Mesudi-ye/Hamidiye) Yolu ve Bu Güzergah Üzerindeki Bazı Eski Yapı Kalıntılarının Düşündürdükleri. (Ed. Mehmet Okur, Volkan Aksoy, Yüksel Küçükler, Ahmet Nafiz Ünalmiş) İlkçağlardan Günümüze Jeostratejik ve Politik Açından Karadeniz (s. 215-242). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayraktar, M.S. (2016). *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bekdemir, Ü. (2016). *Tirebolu'nun Coğrafi Özellikleri*. Ayhan Yüksel (Haz.), Tirebolu Tarihi Yazıları: Tarih, Ekonomi, Kültür ve Sosyal Hayat (s. 13-25). İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Bijişkyan, P. M. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)*. Hrand D. Andreasyan (Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Bostan, H. (2002). *XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cunet, V. (1892). *La Turquie d'Asia*. I. Paris.
- Çadırcı, M. (2011). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çeçen, K. (1999). *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Darkot, B. (1979). *Tirebolu*. Meb İslam Ansiklopedisi (Cilt. 12, 1. Kısım, s. 381-82). İstanbul: Meb Basımevi.
- Denktaş, M. (1994). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- . (2000). *Karaman Çeşmeleri*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- . (2010). *Divriği'de Osmanlı Camii ve Osmanlı Çeşmeleri*. Sivas: Çığır Ofset Matbaa.



- Emecen, F. (2001). "Doğ̄u Karadenizde Âyânlık; Tirebolulu Kethudazâde Mehmet Emin Ağa." *Belleten Dergisi* LXV. (242). 193-215.
- . (2016). *Ayan'ın Ölümü: Kethüdazade Mehmed Emin Ağa'nın Terekesi*. Ayhan Yüksel (Haz.), Tirebolu Tarihi Yazıları:Tarih, Ekonomi, Kültür ve Sosyal Hayat (s. 97-129). İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Eyice, S. (1960). İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme. *Tarih Dergisi*, C.XI, s.15: 99-120.
- . (1994). *Hamamlar*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt. 3, 537-542). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- . (1997). *Hamam*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt.15, s. 402-430). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM.
- Fallmerayer, J. P. (2002). *Doğ̄udan Fragmanlar*. H. Salihoğlu (Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Fatsa, M. (2008). *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler (Dini-İlmi Hayat ve Sosyal Kurumlar)*. Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları.
- Hell, H. (1854). *Voyage en Turquie et en Perse*. Paris.
- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with Some Account of Their Antiquities and Geology. Volume II*. London: John Murray, Albemarle Street.
- İltar, G. (2014). *Giresun Kültür Envanteri*. İstanbul: Dönence Basım ve Yayın.
- Karaman, O. (2008). 19. Yüzyılın İkinci Yarısı ile 20. Yüzyılın Başlarında Giresun Kazasında Ulaşım. *Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 45-60.
- . (2016). *Fransız Vital Cuinet'e Göre XIX. Yüzyılın Sonlarında Tirebolu*. Ayhan Yüksel (Haz.), Tirebolu Tarihi Yazıları: Tarih, Ekonomi, Kültür ve Sosyal Hayat (s. 182-192). İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Karpuz, H. (2018). *Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kinneir, J. M. (1818). *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years 1813-1814*. London: John Murray, Albemarle-Street
- Kuban, D. (2017). *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17-19. Yüzyıllar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kula Say, S. (2017). *Erken Dönem Osmanlı Hamamlarında Eğrisel Örtüye Geçiş Sistemleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kürkçüoğlu, C., ve Gerger, R. (1997). Şanlıurfa'daki Tarihi Su Yapıları. *Türkiye İnşaat Mühendisliği 14. Teknik Kongresi*, 23-25 Ekim, İzmir.
- Ortaylı, İ. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler 1. "19. Yüzyılda ŞTrabzon Vilayeti ve Giresun Üzerine Gözlemler" Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Ödekan, A. (1992). Kent içi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme. Semavi Eyice Armağanı: İstanbul Yazıları (s. 281-298). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Önge, Y. (1981). Türk Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 115-121.
- . (1997). *Türk Mimarisinde Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Pilehverian N., Urfaloğlu, N. ve Yazıcıoğlu L. (2000). *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Sönmezer, Ş., & Şahin, S. (2014). Hamidiye Su Terazisi, Tarihi, Mimarisi ve İşlevi. *Bellekten Dergisi*. 78 (282). 599-610.
- Sümer, F. (1992). *Tirebolu Tarihi*. İstanbul: Etam Matbaa.
- Şaşmaz, M. (2014). *Trade Reports Of The Trebizond Province On British Documents 1830-1914. I-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1308). *Kamusu'l A-lam, III*.
- Tali, Ş. (2017). *Ordu Merkez Saray ve Yalı Hamamı Mimari Tarihlendirilmesi*. Sultan Murat Topçu, Remzi Aydın (Ed.), Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı (s. 605-622). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- . (2019). *Ordu ili Tarihi Su Yapıları (Hamam-Çeşme-Kagir ve Ahşap Köprüler)*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi III. Cilt. A. Suat (Çev.)*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Yıldırım Güneş, Ö. (2020). *Giresun İli, Tirebolu İlçesi Gazipaşa Caddesi Üzerinde Bulunan Geç Dönem Osmanlı Yapıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurttaş, H., Özkan, H., Köşklü, Z., Tali, Ş., Okuyucu, D. Geyik, G. ve Kındığılı M. (2008). *Yolların, Suların ve Buluştuğu Şehir Erzurum*. Ankara: Kariyer Matbaacılık.
- Yüksel, A. (2003). *Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1788-1858). Tirebolu 1 Numaralı Şer'iyye Sicili (Tahlil-Çeviriyazı)*. İstanbul: Kitabevi.
- . (2004). *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Tirebolulu Memurlar (1879-1909)*. İstanbul: Kitabevi.
- . (2007). *Giresun Tarihi Yazıları. (3. baskı)*. İstanbul: Kitabevi.
- . (2008). *Tirebolu Kazası Nikah Kayıtları (1861-1906)*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- . (2009). *"Giresun Tarihinden Sayfalar"*. Giresun Valiliği.
- . (2010). *Geçmişten Günümüze Tirebolulu Denizciler*. İstanbul: Bengi Yayınları.
- . (2016). *Tirebolu Tarihine Genel Bir Bakış. Ayhan Yüksel (Haz.)*, Tirebolu Tarihi Yazıları: Tarih, Ekonomi, Kültür ve Sosyal Hayat (s. 27-36). İstanbul: Arı Sanat Yayınları
- Zeybekoğlu, D., Kıran Çakır, H., & Özenç, A. (2007). Edirne'deki Su Terazilerinin Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 8(1). 29-33.



Extended Abstract

Tirebolu district of Giresun province of the Eastern Black Sea Region is located on the transit route to Trabzon having been an important port point. Tirebolu whose history dates back to Antique age has been a place that hosting different ethnic-religious groups till the last quarter of the 15th century when it became a part of the Ottoman Empire. The urban fabric especially after the Ottoman Period of Tirebolu started to develop with a castle and a port within the bounds of geographical conditions and the neighborhood fabric was also shaped. Many religious, civil and military constructions belonging to the Late Ottoman Period dating from the middle of XIX century to the beginning of XX. century were constructed. The subject of the study is composed of water structures locating in the centre of Tirebolu including 7 fountains (Naibzade Fountain, Siyamoğlu Fountain, Hasan Kapudan Fountain, Çatal Fountain, Çakıroğlu Fountain, Atlyolu Fountain, Selim Ağa Fountain), 1 water gage and 1 bath (Tirebolu Bath).

Within this scope the historical process of the water structures, the architect –structure relationship, architect-master, materials-tehcnical data, location-architect and the adornment properties are investigated. Within the scope of this study, it is dwelt on the location, the population and the general urban fabric constituent of Tirebolu dating from the middle of XIX century to the beginning of XX. Century, the historical process is detailed, construction atmosphere is questioned.

In the context of the the architect –structure relationship, it is confirmed that landed proprietors in Ottoman Empire having improving roles ,aghas, sailors and effendis (mudarris,imams) among the notables of the district had many buildings built for the public in the XVIII-XIX centuries The adhibition ways of all water construction are scrutinised, the constructions and the general examples inthe provincial and capital cities being built in the contemporary period are compared in terms of stylistic similarities or differences. The quantitative features, the places, the architects, the history of the destructed or destroyed structures, the informations about whom they were built for and the properties dedicated to them are presented in the study by benefiting from foundation registrations, annuals and inscriptions.

It has been determined that all the buildings having masonry and simple frontage designs have certain styles in the artistic phases of Ottoman architecture. The aim of the study is to pursue the reflections on these architectural works being built by the notables of the society in the Black Sea in line with place -society relationships and economic and historical developments with the multi-directional approach. Considering these approaches, it is aimed to document the historical structures being destroyed and facing extinction because of the modern high-rise buildings within the scope of the discipline of art history and to be a resource for local researches in the field. Consequently, the reflections of the various styles having a wide adhibition area in the Late Ottoman Period on these architectural works gathering in a small area in the Black Sea province are evaluated with certain criterias monographically with the discipline of Art History, the late period reconstruction organization in Giresun-Tirebolu, the provincial city of the Ottoman Empire is propounded on a small scale. As a result, the water structures in Tirebolu are evaluated in a single edition.